

MOLNÁR ANTAL

PIETRO MASSARECCHI ANTIVARI ÉRSEK ÉS SZENDRŐI APOSTOLI ADMINISZTRÁTOR EGYHÁZLÁTOGATÁSI JELENTÉSE A HÓDOLT DÉL-MAGYARORSZÁGRÓL (1633)¹

Bevezetés

A hazai történettudomány néhány fontos új eredményének köszönhetően ma már közzismert a római levéltárakban őrzött források (misszionáriusok levelei és jelentései, missziós püspökök egyházlátogatási jegyzőkönyvei, lélek-összeírások stb.) páratlan jelentősége a hódolt Magyarország, Erdély, de sokszor a királyi országrész története szempontjából is.² A Vatikáni Titkos Levéltár (Archivio Segreto Vaticano) és a Jezsuita Rend Római Levéltára (Archivum Romanum Societatis Iesu) mellett a Hitterjesztés Szent Kongregációjának Történeti Levéltára (Archivio Storico della Sacra Congregazione „de Propaganda Fide”) nyújtja a legbőszésebb anyagot a koraujkori magyar (elsősorban hódoltsági és erdélyi) egyház- és művelődéstörténet számára. Jelen munka a hódoltság történetének ismeretéhez kíván hozzájárulni római levéltári források (túlnyomórészt a Propaganda Kongregáció anyagának) feldolgozásával és közzétételével, abban a reményben, hogy Pietro Massarecchi antivari érsek négyesztendő (1631–1634) magyarországi tevékenységének bemutatásával és összefoglaló jelentésének publikálásával a hódoltsági katolicizmus több történeti problémájának megoldásához is közelebb kerülünk.

Pietro Massarecchi (albánul Pjetër Mazrreku) Prizrenben született 1584 körül, albán családból. Tanulmányait Rómában, a Collegio Romanóban végezte nyolc

1 A kutatásokat a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Diákok a tudományért” szakalapítványának támogatásával végeztem.

2 Itt csak a három nagyobb szabású vállalkozást idézem. *Tóth István György*: *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)*. Roma–Budapest, 1994.; *Balázs Mihály–Fricsy Ádám–Lukács László–Monok István*: *Erdélyi és hódoltsági jezsuita missziók. I/1–2. (1609–1625)*. Szeged, 1990. (a továbbiakban EHJM); *Sávai János–Pintér Gábor*: *Missziós dokumentumok Magyarországról és a hódoltságról. I. A Propaganda Fide Kongregáció levéltárából I. (Acta vol. 1–12. és SOCG vol. 56–79.)*. Szeged, 1993. Ez utóbbi kiadványt a rendkívül hiányosan összeválogatott közölt forrásanyag és a nagyszámú olvasati hiba miatt nem használtam. Vö.: *Benda Kálmán–Tóth István György*: „A jezsuiták mecsetje” (Egy forráskiadvány margójára). In: *Budapesti Könyvszemle*, 6. (1994) 1. sz. 20–25. p.

éven át, és noha doktori fokozatot nem szerzett, mégis jó egyházjogásznak és a filozófiában tájékozottnak számított. A Balkánra visszatérve Prokopljében és Szófiában káplánkodott, majd az antivari és a szófiai érsekek általános helynöke lett.³ Előbbi minőségében 1617-ben a szerbiai plébánosok számára zsinatot tartott, amelynek határozatai elsősorban a tridentinumi normák szerinti szentségi gyakorlatra, az istentiszteletek rendjére és a példás papi életre helyezték a hangsúlyt.⁴ 1623-ban apostoli vizitátori minőségben látogatta meg Bulgáriát, Szerbiát, a hódolt Magyarország déli végeit (Szlavónia, Szerémség) és Boszniát, majd 1624-ben Rómába utazott tájékoztatni a Propaganda Kongregációt balkáni tapasztalatairól.⁵ Vizitációs körútjáról készített beszámolójának nagy szerepe volt abban, hogy a Szentszék a hódoltságú katolikusok számára 1624-ben felállította a belgrádi missziós püspökséget.⁶ Még az év szeptemberében elnyerte az antivari (Bar) érseki széket a többi szerbiai püspökség adminisztrációjával együtt a lemondott Marino Bizzi utódként. Mint a szerbiai katolikusok főpásztora rendszeresen látogatta szétszór-tan élő híveit és háromszor tartott papjainak egyházmegyei zsinatot.⁷

Massarecchi a hódolt Magyarországgal 1630-ban került újra kapcsolatba. 1630 márciusában elhunyt Albert Rengjić ragúzai ferences, szendrői püspök. A püspöki címre több önjelölt is akadt: a belgrádi bosnyákok egy bosnyák ferences ordináriust szerettek volna, és a később említésre kerülő szerémségi világi pap, Don Simone Matković is igyekezett elnyerni a püspöki széket. Még II. Ferdinánd is kivette a részét a tülekedésből, kinevezve tábori vikáriusát, Henrik Fastroyert a szendrői püspökségre, aki nem nyert pápai megerősítést.⁸ Ebben a situációban került szóba ismét a volt apostoli vizitátornak és jelenleg Szerbia prímásának, Pietro Massa-

3 Archivio Segreto Vaticano (= ASV), Processus Datariae, vol. 3. fol. 564^f–565^v, 566^v–568^f, 579^f–580^f.; *Premrou, Miroslav*: Serie dei vescovi romano-cattolici di Beograd. (Continuazione.) In: Archivum Franciscanum Historicum, 18. (1925) 33–34. p. (a továbbiakban *Premrou*, 1925. ill. a közlemény első része ugyanazon folyóirat előző évfolyamában: *Premrou*, 1924.)

4 *Farlatus, Daniel*: Illyricum sacrum. Tom. VII. Venetiis, 1817. 123–124. p. (a továbbiakban *Farlatus*, 1817.)

5 *Draganović, Krunoslav*: Izvješće apostolskog vizitatora Petra Masarechija o prilika katol. naroda u Bugarskoj, Srbiji, Srijemu, Slavoniji i Bosni g. 1623. i 1624. In: *Starine*, 39. (1938) 1–48. p.

6 *Premrou*, 1924. 505. p.

7 *Farlatus*, 1817. 124–125. p.; Archivio della Sacra Congregazione de Propaganda Fide (= APF), Visite e Collegi (= Vis. e Coll.) vol. 11. fol. 108^f–110^v.

8 *Premrou*, 1925. 34. p.; *Galla Ferenc*: Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai. Bp., 1940. 179–180. p. (a továbbiakban *Galla*, 1940.)

recchinek a neve, először csak szakértőként, majd látva megnyilatkozásaiban a bonyolult helyzet miatt szükséges megfontoltságot, jelöltként is. A Kongregáció ugyanis Rengji halála után több (elsősorban a bosnyák ferencesek működésével kapcsolatos) kérdésben kikérte Massarecchi véleményét, amely ügyekben a volt vizitátor — nyilván nem minden számítás nélkül — igen lojálisnak mutatkozott a ferencesek iránt: dicsérte áldozatos munkájukat, templomaik állapotát, védte adománygyűjtő gyakorlatukat, plébániai lelkipásztorkodásukat stb.⁹ Állásfoglalása sem 1623-as jelentésével, sem egyetlen későbbi megnyilatkozásával sincs összhangban, viszont arra igencsak megfelelt, hogy Róma benne lássa (a világi papság miatti elkötelezettsége és a bosnyák ferencesek iránti látszólagos jóindulata miatt) a megfelelő embert a régóta dúló viszálykodások lecsillapítására. Így a Kongregáció végül fél év széküresedés után az antivari érsekre bízta a szendrői püspökség és a hódolt Magyarország egyházkormányzatát *administrator apostolicus*, illetve *delegatus apostolicus* címmel¹⁰, és azzal a kötelezettséggel, hogy évente hat hónapot Magyarországon, hatot pedig Szerbiában kell töltenie (1630. október 1.). A rendelkezést a pápa 1631. február 3-án erősítette meg, a brevét március 1-jén és április 12-én állították ki.

Már a fentiekből nyilvánvaló, hogy az új adminisztrátornak nem volt könnyű dolga a hódoltságban lelkipásztorkodó papság érdekellentétei és konfliktusai miatt, amelyeket a politikai, etnikai és felekezeti feszültségek még megoldhatatlanabbá tettek. Massarecchi tevékenységének ismertetése előtt nem haszontalan tehát röviden kitérni azokra a fontosabb tényezőkre, amelyek az 1630-as évek hódoltsági egyháztörténetét formálták és befolyásolták.

Az általunk vizsgált terület a belgrádi missziópüspökök (1647-ig szendrői püspökök belgrádi székhellyel) joghatósága alá tartozó országrészek: a Dráva–Száva és a Duna–Tisza köze, és különösen a Bácska Temesvárig.¹¹ A gyakorlatban azonban a püspökök kevés kivételtől eltekintve inkább a déli végeken tevékenykedtek, és csak néhányuk (pl. Marijan Ibrišimović vagy Matej Benlić) vállalta az Alföld északabbra eső részeinek vizitációját.¹² A Szerémség, Szlavónia, Baranya és

9 *Fermendžin, Eusebius*: Acta Bosnae potissimum ecclesiastica. Zagrabiae, 1892. 401–404. p. (a továbbiakban *Fermendžin*, 1892.)

10 Adminisztrátor azokban az egyházmegyékben, amelyeknek nincs püspöke, delegátus pedig ott ahol a püspök nem rezideál. A kinevezésekre: *Gauchat, Patritius*: Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi. IV. (1592–1667). Monasterii, 1935. 303. p. (a továbbiakban HC. IV.)

11 *Premrou*, 1924. 505. p.

12 Jelentéseikre: *Molnár Antal*: Scardonai püspökök „ad limina” jelentései (1624–1648). In: Fons, I. (1994) 284. p. (a továbbiakban *Molnár*, 1994.)

a Bácska legfontosabb etnikai változása a XV. századtól kezdve a nagyszámú délszláv menekült és telepes beköltözése. Magyar lakosság nagyobb számban csak Baranyában, a Dráva mellékén és Észak-Bácskában maradt.¹³ Az etnikai különbségeknél is jelentősebb szempontunkból a felekezeti sokszínűség: a katolikus lakosság mellett erősen megnövekedett az orthodox szerbek száma (különösen a Szerémségben és Kelet-Szlavóniában), a délszláv etnikumú muzulmán elem pedig Szlavóniában és a Szerémségben a XVII. század folyamán relatív többségbe is került (elsősorban a városi lakosságot alkották, de Pozsega környékén a falvakban is találkozunk velük). A reformátusok Valpovo, Eszék és Vukovár környékén (Podravina) és Baranyában éltek, kisebb számban horvátok, nagyobbrészt magyarok voltak.¹⁴ A hódoltsági protestantizmus történetének érdekes színtöltje ezen túl az unitárius közösségek Pécs környéki jelenléte.¹⁵

Európa katolikus országaiban a korajúrkori egyháztörténet legfontosabb alakító tényezője a Trienti Zsinat nevével fémjelzett katolikus megújulás. A protestáns államokban ez az egyúttal társadalmi–kulturális reformfolyamat igen sok akadályba ütközött és szinte teljesen átadta a helyét a protestáns reformációnak. Egészen más jellegű problémákkal nézett szembe a megújuló és expanzív katolicizmus a tengerentúli missziókban, ahol történelmi előzmények nélkül tért nyerve jelentős akkulturációs tevékenységet fejtett ki. A trienti reform egészen sajátos helyzettel találta szembe magát a Balkán-félsziget északi részein, ahol komoly katolikus tradíciókkal rendelkező területek voltak oszmán politikai fennhatóság alatt. A török uralom politikai, társadalmi és jogi feltételrendszere miatt a katolikus reform megvalósításáról csak igen korlátozott mértékben lehetett szó, ugyanakkor nagyszámú (igaz egyre fogyó) katolikus élt szinte minden lelki ellátást nélkülözve az óriási paphiány miatt. Mivel a hódítók jogrendje az egyházi fejlődést gúzsba kötötte (gondoljunk csak a templomépítési tilalomra, az oktatás korlátozására vagy a keresztény országokból érkező püspökökre vonatkozó tiltásokra)¹⁶, így az egyházi struktúrák sajátos kényszerpályára kerültek, és egy félig a középkori tradíciókra épülő és az

-
- 13 *Szakály Ferenc*: Szerbek Magyarországon — szerbek a magyar történelemben (Vázlat). In: *A szerbek Magyarországon*. Szerk.: Zombori István. Szeged, 1991. 11–50. p.
 - 14 *Buturac, Josip*: Katolička Crkva u Slavoniji za turskoga vladanija. Zagreb, 1970. 25–56. p. (a továbbiakban *Buturac*, 1970.)
 - 15 *Benda Kálmán*: Unitáriusok a hódoltságkori Dél-Baranyában. In: *Baranya*, 4. (1990) 1–2. sz. 87–97. p.
 - 16 *Džaja, Srećko M.*: Konfessionalität und Nationalität Bosniens und der Herzegovina (Voremanzipatorische Phase 1463–1804.) München, 1984. 132–133. p. (a továbbiakban *Džaja*, 1984.)

új hatalomhoz alkalmazkodó, félig pedig az újkori katolikus hittenjesztés jellegzetességeit felmutató missziós egyház jött létre, kettősségből adódóan igen sok konfliktust hordozva magában.

A XVI. század első évtizedeiben az ország déli vidékein a török hódítás az egyházi intézményeket is elsöpörte, ennél fogva a lelkipásztorkodás jórészt a boszniai ferencesek kezébe került. A ferencesek Boszniában a XIII. század végén jelentek meg mint a boszniai eretnekeket térítő misszionáriusok. Sajátos megbízatásuknál (*officium inquisitionis*) fogva kezdetben a politikailag jelentősebb székhelyeken telepedtek meg, később azonban — felvállalva a ragúzai és szász polgárság lelkigondozását — tevékenységük súlypontja a gazdaságilag jelentősebb városokba helyeződött át. Ily módon nem csak kísérői, hanem alakítói is voltak az ország urbanizációjának, elsősorban a bosnyák eredetű polgárság létrejöttében játszott szerepükkel. A XV. századra a rend annyira megerősödött Boszniában, hogy a szomszédos országok felé is képes volt terjeszkedni. Részben ennek a körülménynek, részben pedig a török hódítók gazdaságpolitikai megfontolásainak¹⁷ köszönhetően a ferencesek az oszmán hódítás után is — a szultáni kiváltság értelmében — legálisan működhettek Boszniában a középkori egyházi és politikai struktúrák egyetlen örököséiként. A bosnyák ferencesek sikeresen alkalmazkodtak az 1463 után teljesen megváltozott viszonyokhoz, és egyrészt szultáni, másrészt (elsősorban még középkori eredetű) pápai kiváltságaikra¹⁸ támaszkodva a hódolt Észak-Balkán legfontosabb katolikus egyházi tényezőjévé váltak.¹⁹ A Szentszéktől kapott privilégiumaik sorában a legnagyobb jelentőségű kétségkívül a plébániák betöltésére vonatkozó engedély volt, amely értelmében a plébániák betöltésének joga a ferences tartományfőnököt és a kormánytanácsot illette meg, a püspök vagy apostoli vikárius csak a megerősítés jogával bírt. Ez a sok vitára alkalmat adó kiváltság eredményezte a boszniai katolikus egyház egészen sajátos (a tridentinumi episzkopális egyházmodelltől erősen eltérő) szerzetesrendi jellegét.²⁰ A bosnyák ference-

17 Az oszmán hódítók a jelentős boszniai bányaművelés megőrzésére és ezért a katolikus polgárság megtartására törekedtek. Ebben a ferencesek helybenmaradásának nagy szerepe volt.

18 *Semren, Marko*: Il Francescanesimo vissuto nelle regioni croate di Bosnia ed Erzegovina (fino al 1517). Romae, 1987. 58–69. p.

19 *Džambo, Jozo*: Die Franziskaner im mittelalterlichen Bosnien. Werl/Westfalen, 1991. 164–202. p.

20 *Džaja*, 1984. 203–205. p.; *Čapkun, Petrus*: De organisatione curae pastoralis franciscanorum apud Croatorum gentem. Sibenici, 1940. 29–109. p.; *Rupčić, Bonitius (Ivan)*: Entstehung der Franziskanerpfarreien in Bosnien und der Herzegovina und ihre Entwicklung bis zum Jahre 1878. Breslau, 1937. 71–91. p.

sek egyik legfontosabb expanziós iránya a Szávától északra fekvő területek voltak. A szlavóniai, szerémségi és bácskai fennmaradt települések plébániáit már a XVI. század folyamán elfoglalták, és jórészt az itteni gazdag egyházközségek jövedelmeiből tartották fenn a boszniai kolostoraikat.²¹

A trienti reform balkáni megjelenése magával hozta a világi papság súlyának megnövekedését a vizsgált területeken. Különösen a Propaganda Kongregáció megalapítása (1622) után érkeztek nagyobb számban apostoli misszionáriusi felhatalmazással itáliai kollégiumokban végzett horvát papok, akik rögtön konfliktusba kerültek a számukra a plébániákat átengedni nem akaró bosnyák ferencesekkel.²² Elsősorban Baranya magyarlakta vidékein jelentős számban működtek — kényszermegoldásként a paphiány miatt — licenciátusok, akik világiként végezték a legfontosabb, papi rendet nem igénylő egyházi funkciókat.²³

Szintén a katolikus reform hódoltsági térnyerését jelezte a jezsuiták megjelenése a XVII. század második évtizedében. A jezsuita misszió szervezése két szálon kezdődött el: egyrészt a magyar Vásárhelyi Gergely részéről indult ki a kezdeményezés, aki ekkor az alsólendvai Bánffy-birtokokon működött, és tapasztalatai alapján lehetőséget látott a hódoltság területén való megtelepedésre. A másik szervező a bosnyák származású szerémségi világi pap, Don Simone Matković volt, aki óriási ambícióval és munkabírással dolgozott a hódoltsági katolicizmus újjáélesztésén, és ezért igen hamar összetűzésbe került a ferencesekkel. Az ő hatásuk ellensúlyozására jezsuita és kapucinus missziók alapítását tervezte, így került kapcsolatba Ragúzában Bartol Kašić horvát jezsuitával. A két szál végül Rómában kapcsolódott össze, ahol maga V. Pál pápa is felkarolta a hódoltsági misszió tervét. Alapos előkészítő munka után, 1612 végén érkeztek a jezsuiták Belgrádba és Pécsre. Az előbbi helyen rögtön összetűzésbe kerültek az ott működő bosnyák ferencesekkel, akik a pozíciójukat és nem utolsósorban jövedelmeiket féltették a jezsuitáktól. A viták során a jezsuiták a ferencesek szabados életmódját, teológiai felkészületlenségét, a törökkel való szoros kapcsolataikat kifogásolták, míg a ferencesek a jezsuiták

21 *Hoško, Franjo Emanuel*: Djelovanje franjevaca Bosne Srebrene u Slavoniji, Srijemu, Ugarskoj i Transilvaniji tijekom XVI. i XVII. stoljeća. In: Povijesno-teološki simpozij u povodu 500. obljetnice smrti bosanske kraljice Katerine. Sarajevo, 1979. 104–109. p. (a továbbiakban *Hoško*, 1979.); *Džaja*, 1984. 190–194. p.

22 Két legfontosabb képviselőjükről, Don Simone Matkovićről és Pietro Sabbatiniról még szólni fogunk. *Džaja*, 1984. 204. p.; *Buturac*, 1970. passim;

23 *Juhász, Coloman*: Laien im Dienst der Seelsorge während der Türkenherrschaft in Ungarn. Münster, 1960.; *Sávai, János*: La partecipazione dei laici al lavoro pastorale in Ungheria nei secoli XVI–XVII. Roma, 1982.

megjelenését tartották minden viszály és a török hatóságok részéről bekövetkező zsarolások okának. Az egyháziak torzsalkodásához járult még a két katolikus kereskedő *natio*, a ragúziai és a tizenöt éves háború után megerősödött bosnyákok elmentéje, amely a gazdasági versengésen túl egyházi színezetet is nyert, mivel a ragúziai a jezsuitákat, a bosnyákok pedig a bosnyák ferenceseket támogatták. A konfliktusok a későbbiekben sem csitultak, és tetőpontjukat éppen Massarecchi belgrádi tartózkodása idején, 1632-ben érték el, amelyre az alábbiakban még részletesen visszatérünk.²⁴

A fentebb vázolt konfliktusok kísérik végig a hódoltsági missziós hierarchia történetét is. A Szentszék a hódolt Észak-Balkán egyházszervezetének újjászervezését a boszniai püspökséggel kezdte a XVI. század második felében, ezt követte a XVII. század elején a belgrádi missziós püspökség betöltése. Míg a boszniai püspökök, illetve apostoli vikáriusok a bosnyák ferencesek közül kerültek ki, addig a belgrádi püspökségre csak 1647-től kezdve nevezett ki a Szentszék bosnyák ferencest a ragúziai ellenállása miatt.²⁵ Az első Belgrádban rezideáló missziós püspök a sebenicói származású Petar Katić prizreni püspök volt (1618–1622). Őt követte Albert Rengjić, ragúzai ferences, szendrői püspök (1625–1630), aki kinevező bullájában megkapta a Dráva–Száva és Duna–Tisza közötti területek feletti joghatóságot mint apostoli adminisztrátor, illetve apostoli delegátus. Rengjić halála után a püspöki székért folytatott vetélkedések leszerelésére nevezte ki Róma Pietro Massarecchi antivari érseket ideiglenesen a szendrői püspökség és mindazon területek, amelyek felett elődje joghatósággal bírt, apostoli adminisztrátorává, illetve delegátusává (1631–1634). Mivel a belgrádi székhelyű püspökök a bosnyák ferencesek ellenlábasai közül kerültek ki, így a hódoltsági papság viszályaiból (elsősorban a plébániák feletti harcból) ők is jócskán kivették a részüket. Ehhez járult még a boszniai és belgrádi püspökségek közötti határ bizonytalansága, amely közvetlenül ez utóbbi megalapítása után komoly konfliktusokat okozott a két főpásztor között. A harc elsősorban a gazdag szlavóniai és szerémségi plébániák feletti joghatóság miatt folyt, amelyet az 1626-os határrendezés sem tudott megszüntetni.²⁶

Milyen szerepet játszott tehát Massarecchi kormányzásának négy éve alatt a fentebb vázolt bonyolult érdekharcban? A Propaganda Kongregáció az új kor-

24 EHJM I/1. 10–15. p. ill. a források passim; *Vanino, Miroslav*: Isusovci u Beogradu u XVII. i XVIII. stoljeću. In: *Vrela i Prinosi*, 4. (1934) 4–19. p.

25 *Hoško*, 1979. 109–115. p.

26 *Premrou*, 1924. 499–508. p.; *Buturac*, 1970. 69–77. p.; a Kongregáció 1626-os döntése szerint a két egyházmegye határát a Dráva és a Bosut folyók, valamint Eszék és Tovarnik települések jelentették.

mányzótól — mint a helyzet alapos és elfogulatlan ismerőjétől — az elmégesedett konfliktusok lecsillapítását és megoldását várta,²⁷ ennek megfelelően két utasítással (egy nyílttal és egy titkossal) látta el.²⁸ Ezek értelmében Massarecchinek Belgrádba kellett utaznia és a helyszínen alaposan tájékozódnia a helyzetről. Próbálja meg elcsendesíteni a belgrádi kápolna ügyében kitört viszályokat az ott élő ragúzai és bosnyák kereskedők között, és gondoskodjon a kápolnáknban működő ferencesek ordináriusi megerősítéséről. Vizitációja során tájékozódjon a helyszínen a szendrői és a scardonai²⁹ püspökök közötti határokról és erről számoljon be a Kongregációnak. Ugyancsak küldjön tájékoztatást egy esetleges kapucinus és jezsuita misszió és a hódoltsági papi utánpótlást biztosító iskola lehetőségeiről. Keressen megfelelő jelöltet a szendrői püspökségre (aki nem ragúzai, bosnyák vagy dalmát), hogy ő visszatérhessen saját egyházmegyéjébe. A titkos utasítás a misszió jelentősebb szereplőivel való bánásmód tekintetében igazította el az új adminisztrátort. Különösen Don Simone Matković és Fra Andrea da Camengrado bosnyák ferences ügyében intette óvatosságra. Vigyázzon, nehogy bármelyik fél (ragúzaiak vagy bosnyákok) részrehajlással vádolják meg, és végül az 1626-os egyházmegyei határrendezést tiszteletben tartva ne látogassa a scardonai püspököknek ítélt plébániákat a Kongregáció új rendelkezéséig.

Massarecchi 1631 őszén már Szerbiában, Novo Brdóban tartózkodott, amikor megkapta a szendrői adminisztrátorságra szóló brevét. Október 14-én indult Prokuplén át Szendrőre (Smederevo), ahová november elsején érkezett meg. Innen november 6-án utazott Belgrádba a Duna-menti ragúzai karavánúton, amelynek szépségéről levelében elismerően szól.³⁰ Belgrádban igencsak ambivalens fogadtatásban volt része a helyi katolikus lakosság részéről, amelynek oka az ekkorra tetőző kápolna-viszály (s az emögött rejlő egyházi és ugyanakkor gazdasági rivalizálás) volt. Mi is volt ez a szakirodalomban annyiszor emlegetett, ámde részleteiben nem igazán ismert konfliktus?³¹

27 APF Lettere vol. 11. fol. 34^v–35^r.

28 APF Istruzioni vol. 1. fol. 164., 165^r–166^r. (Források I.)

29 A scardonai püspök (Toma Ivković) ekkor boszniai adminisztrátor volt. *Molnár*, 1994. 281. p.

30 APF Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (= SOCG) vol. 58. fol. 127^r.

31 *Srećko M. Džaja*, a bosnyák egyháztörténet talán legkiválóbb (és legelfogulatlanabb) ismerője szerint ennek az *histoire scandaleuse*-nek a pontos feltárása és elemzése fontos ismereteket nyújtana a hódolt Balkán katolikus egyháztörténete szempontjából. (*Džaja*, 1984. 171. p.) Jelen bevezető keretében csupán egy rövid áttekintésre vállalkozhattam.

A legjelentősebb és legnépesebb ragúzai kereskedő-kolónia a Balkánon a belgrádi volt. A XVII. század elején mintegy 350 ragúzai üzletember élt a városban, ez a szám a század közepére 120 főre csökkent. A bosnyák kereskedők és iparosok száma csak a tizenötéves háború után növekedett meg, *natio*-juk az 1630-as években már mintegy 1500 főt (130 család) számlált.³² A ragúzaiak minden kolóniájukon, így Belgrádban is a töröktől kapott kiváltság értelmében kápolnát tartottak fenn, és a káplánt a kolónia tagjai közösen tartották el.³³ Belgrádban is kialakították saját kápolnájukat, és lelkipásztort a bosnyák ferences provinciától kértek. Massarecchi szerint a bosnyák barátok az 1520-as évektől kezdve működtek Belgrádban, ami azért is valószínű, mivel a török foglalás után közvetlenül rajtuk kívül más pap nem is igen dolgozhatott a városban. A bosnyák iparos- és kereskedő-réteg azonban számában és súlyában megerősödve ki akarta sajátítani a kápolnát, amelyben ráadásul saját honfitársaik, a bosnyák ferencesek végezték az istentiszteletet. A bosnyák barátok természetesen partnerek (ha nem kezdeményezők) voltak ebben az akcióban, már csak a jelentős bevételek miatt is. A ragúzai kereskedők minden követ megmozgattak a kápolna megtartása érdekében, és végül az oszmán hatóságok segítségével ez sikerült is nekik. Mivel a bosnyák ferencesek ebbe nem nyugodtak bele, ezért a ragúzai kereskedők végül megváltak tőlük, és a ragúzai ferences provinciából hívtak két papot a lelkigondozásuk ellátására. A bosnyák ferencesek erre a kápolna melletti helységet (amely az ő tulajdonuk volt) alakították át kápolnává, és ellenfeleik szerint kötelezővé tették valamennyi honfitársuknak az új kápolna látogatását, kiközösítéssel sújtva azt, aki a ragúzaiak kápolnájába megy.³⁴ A város harmadik kápolnája a jezsuiták házában volt. A jezsuiták 1612-ben telepedtek meg a városban, és nagy szerepük volt a barokk vallásosság terjesztésében (iskola, Mária-kongregáció, barokk ájtatosságok, térítőtutak stb.). Néhány évvel letelepedésük után Gaspar Graziani bécsi török követ, a misszió legbuzgóbb támogatója házat vásárolt számukra, ahol kis kápolnát is berendeztek. Támogatóik elsősorban a ragúzai kereskedők voltak, akik mind pénzadományokkal, mind a török hatóságok előtt sokat segítették a jezsuita missziós állomást.³⁵

32 *Džaja*, 1984. 171. p.

33 *Samardžić, Radovan*: L'organisation interne des colonies ragusaines en Turquie aux XVIe et XVIIe siècles. In: La culture urbaine des Balkans (XVe-XIXe siècles). 3. La ville dans les Balkans depuis la fin du moyen âge jusqu'au début du XXe siècle. Belgrade-Paris, 1991. 55. p.

34 Az előzmények legjobb összefoglalását éppen Massarecchi nyújtja: APF Vis. e Coll. vol. 11. fol. 150.

35 Lásd 23. jegyzet; APF Vis. e Coll. vol. 10. fol. 7.

A kápolnák körüli torzsalkodások éppen 1631 őszére érték el csúcspontjukat. A ragúzaiak kérték a Kongregációt: utasítsa a bosnyákokat, hogy legalább tíz lépésnyi távolságra állítsák fel az övékétől a kápolnájukat. Jelenleg ugyanis — érveltek a kereskedők — a két kápolna alig van elválasztva, és ebből a törökök arra fognak következtetni, hogy a ragúzaiak engedély nélkül megnagyobbították a templomukat. Félő, hogy a bosnyákok miatt elveszítik saját kápolnájukat, amelyet pedig ők állítottak, gondoztak és védelmeztek.³⁶ A bosnyákok ezzel szemben panaszkodtak a ragúzaiakra, akik akadályozzák a — szerintük legalábbis — megfelelően elkülönített kápolnájuk építését, sőt a török hatóságokhoz fordulva sokat ártottak nekik. A belgrádi bosnyákok elkeseredve vették tudomásul 1631 tavaszán Massarecchi kinevezését és kereken kijelentették a Kongregációhoz írott levelükben: nekik a scardonai püspökön (a bosnyák ferences Ivković) kívül más püspök nem kell, tehát Massarecchi sem.³⁷ A Kongregáció megpróbálta elcsitítani a viszályokat azzal, hogy 1631. április 12-i határozatával utasította a ragúzaiakat, hogy osszák meg a kápolna felszerelését a bosnyákokkal, akik viszont kötelesek legalább tíz lépés távolságra felépíteni az új kápolnát.³⁸ A bosnyákok azonban — mint azt látni fogjuk — nem engedelmeskedtek, így novemberre a helyzet valóban elmérgesedett.

Massarecchit Belgrádban nem várta osztatlan lelkesedés. A ragúzaiak örömmel fogadták, a bosnyákok azonban gyanakodva, mivel azt gondolták (tegyük hozzá: nem minden alap nélkül), hogy az ellenlábasaiknak jött kedvezni, és ellenük szóló jelentéseket fog a Szentszéknek küldeni. Massarecchi úgy értékelte a helyzetet, hogy túlzott szigorral nem fog sokat elérni, ezért megpróbált engedményeket tenni a bosnyákok felé. Rögtön felajánlotta tehát a bosnyák káplán, Fra Lorenzo feloldozását a Matković által (többek között a jubileumi breve engedély nélküli kihirdetése miatt) kimondott kiközösítés alól. Ezt a bosnyák kereskedők nem akarták elfogadni, mivel nem ismerték el a Don Simone-féle excommunicatio jogszerűségét. A helyzet bonyolultságát mutatja, hogy ebben a kérdésben maga az érsek sem tudott határozottan állást foglalni, mindenestre kételyei voltak a büntetés jogosságát illetően márcsak a per elmaradása, Don Simone esztelenséggel határos szenvedélye és a bosnyákok kiváltságai miatt is. Erőfeszítéseit végül siker koronázta, mivel hosszas rábeszélés után a barát bűnbánatot gyakorolt, és öt tanú jelenlétében *in privato* feloldozta.³⁹ Első (és tegyük hozzá: utolsó) sikereit a Kongregá-

36 APF SOCG vol. 72. fol. 263.

37 APF SOCG vol. 72. fol. 262^{f.}, 268^{f.}

38 APF Acta vol. 7. fol. 304^{f.}

39 APF SOCG vol. 58. fol. 127^{f.}–129^{f.}

ció is nagy elismeréssel nyugtázta, és körültekintést javasolt a két féllel való tárgyalásban.⁴⁰

Massarecchi, miután Belgrádban legalább időlegesen lecsillapította a szenvedélyeket, még azon a télen a Szerémségbe indult vizitálni. Körútját januárban fejezhette be, mert már február 11-én hosszú levélben számolt be a Kongregációnak az egyházlátogatás tapasztalatairól. Mivel instrukciója alapján a scardonai püspök által bírt plébániákra nem mehetett, ezért csupán hét szerémségi plébániát keresett fel, ahol mintegy kétezer hívőt (köztük 50–60 éveseket) bérmált meg, továbbá kisebb sikereket ért el az új naptár elfogadtatásában.⁴¹ Véleménye szerint a mostani helyzet tarthatatlan, ugyanis a scardonai püspök Boszniából nem tudja megfelelően ellátni az általa elfoglalt területeket (majdnem az egész Szlavónia: a Pozsega, Našice, Djakovo környéki plébániák, a Podravina egészen a Bosut folyóig és Tovarnik faluig). Massarecchi szerint a Dráva–Száva között a középkorban csupán két egyházmegye volt: a szerémi és a zágrábi, a kettő közötti határ a Pozsega–Orahovica vonal lehetett.⁴² A megoldás tehát az lenne, ha a szendrői püspök kinevező iratában benne foglaltatna a szerémi adminisztrátor címe, és ezzel megkapná a szlavóniai plébániákat (Eszék, Kuzminci, Valpovo, Križevci, Ivankovo, Našice és Djakovo környéki falvak), meghagyva a scardonai püspöknek Pozsega vidékét. Szendrő és Belgrád számára ugyanis nem annyira fontos a püspök jelenléte, hiszen az előbbiben mindössze 50 katolikus lakik, Belgrádban pedig a hívek nagy része bosnyák, akik úgyis a bosnyák provinciálistól kérnek lelkipásztort. Massarecchi szerint a barátok a török szandzsák-beosztáshoz akarják igazítani az egyházkormányzatot is, ami — tekintve a bosnyák ferencesek összefonódását a török berendezkedéssel — valószínűleg nem áll messze a valóságtól. Az érsek összességében igen fárasztónak, ugyanakkor meglehetősen eredménytelennek értékelte útját, mivel a joghatóság és a határok ügyében semmi biztosat nem sikerült megtudnia.⁴³

1632 folyamán még minden valószínűség szerint vizitált a két folyó között és Baranyában, Pécssett augusztusban járt és sokakat megbérmált.⁴⁴ Több levélben

40 APF Acta vol. 8. fol. 4^v., Lettere vol. 12. fol. 8^v–9^r.

41 A gregorián naptárreform szlavóniai sorsára: *Buturac*, 1970. 182–183. p.

42 Ez az elképzelés nyilvánvalóan téves, mivel Szlavónia nagy része a pécsi püspökséghez tartozott a középkorban.

43 APF Vis. e Coll. vol. 10. fol. 1^r–5^v.

44 APF SOCG vol. 75. fol. 409^r: vizitálni készül (1632. július 28.). Nyilván augusztusban, pécsi útja alkalmával látogatta meg a télen elmaradt, de az 1633-as jelentésében szereplő helységeket. *Fricsy Ádám*: Egyházmegyénk a török hódoltság alatt. In: A pécsi egyházmegye

visszatért a szlavóniai helyzetre, és a megoldást továbbra is a szendrői püspök joghatóságának kiszélesítésében látta. Szinte minden levelében panaszkodott a bosnyák ferencesekre, akik erőszakkal és török segítséggel elűzik a világi papokat a szlavóniai plébániákról, őt pedig nem fogadják el főpásztoroknak. Véleménye szerint a viták kizárólagos oka a plébániák (és tegyük hozzá: az onnan származó jövedelmek) birtoklása. A bosnyákok ennek érdekében a törökkel is összefognak, kolostoraikban csak ferences jelölteket hajlandók tanítani, a boszniai adminisztrátor nem is szentel világi papokat. A provinciális a legvadabb barátokat küldi a Szávától északra, és itt elkövetett botrányaik után ahelyett, hogy büntetést kapnának, inkább kitüntetik őket. Massarecchi szerint nem igaz, hogy a szlavóniai plébániák jövedelme nélkül nem tudnák eltartani boszniai kolostoraikat, ugyanis megreformálván életmódjukat (pl. kevesebb jelentkező felvétele, kicsapongásaik megszüntetése) nem lenne szükségük ezekre a bevételekre. A megoldás — írja az adminisztrátor — egyedül a bosnyák ferencesek távoltartása a szlavóniai plébániákról, amely ezután a szendrői püspök alá tartozna. A Kongregációnak ugyanakkor utasítania kellene a bosnyákokat, hogy tartsák tiszteletben a Szentszék küldötteit és soha ne forduljanak az oszmán hatóságokhoz. Az érsek szerint kiváltságait sürgősen felül kellene vizsgálni, ugyanis rengeteg a visszaélés, különösen a fenntartott esetek alóli feloldozás, a búcsúkiváltságok, a hordozható oltár és a ferencesek életmódja kérdésében.⁴⁵

Ha a másik fél, a bosnyák ferencesek és püspökük, Toma Ivković érveit megvizsgáljuk, az érsek által nyújtott kép kissé árnyaltabbá válik. Először is nyilvánvaló, hogy a scardonai püspök által kormányzott terület aránytalanul nagy volt a szendrői püspöknek juttatott részhez képest, de az 1626-os egyházmegyei határrendezés értelmében ezek a falvak jogilag a scardonai püspökhöz tartoztak. Másrészt az sem igaz, hogy a bosnyák kolostoroknak nem volt szüksége a Száván túli plébániák jövedelmére. A kolostorok a török hatóságok állandó zsarolásai miatt ugyanis annyira eladósodtak, hogy csak ezekből a bevételekből tudták fenntartani őket.⁴⁶ Ivković szerint ő mindig betartotta a Kongregáció rendelkezését, és ugyanakkor szerinte a szendrői adminisztrátornak nincs is annyi papja, hogy a jelenleginél nagyobb területet el tudjon látni. Ezért kér a lakosság bosnyák ferences plébánost a rendtartománytól.⁴⁷ Massarecchi azon kijelentését, hogy a ferencesek fellá-

sematizmusa. 1981. Pécs, 1981. 90. p.

45 APF SOCG vol. 75. fol. 400^r–401^v., Vis. e Coll. vol. 10. fol. 26^r–27^v.

46 *Džaja*, 1984. 190–195., 203–205. p.

47 *Fermendžin*, 1892. 409–410. p.

zítják ellene a népet, és nem tud az általuk birtokolt plébániákon vizitálni, jól alátámasztják a „belgrádi és bácskai nép” aláírással (nyilván a ferencesek által fogalmazott) Rómába küldött levelek, amelyek kertelés nélkül kimondják: nekik csak a scardonai püspök kell főpásztorul, az antivari érsek nem.⁴⁸

A Propaganda Kongregáció valóban nem volt könnyű helyzetben az eltérő információk sűrűjében. A belgrádi bosnyákokat semmiképpen sem kívánta a scardonai püspök joghatósága alá helyezni, mivel Belgrád a szendrői adminisztrátorhoz tartozik. Dicsérte Massarecchinek a vizitáció során kifejtett erőfeszítéseit, a továbbiakban is körültekintésre intette, ugyanakkor a határok kérdésében egyenlőre nem kívánt állást foglalni, megvárva az összefoglaló vizitációs jelentés elküldését vagy az új szendrői püspök kinevezését.⁴⁹

1632 februárjában újra felbolydult a belgrádi méhkas. Az új budai basa, Muszá vezír⁵⁰ rögtön Belgrádba érkezése után szétcsapott a veszekedő kereskedők között. A hodzsák panaszára először a ragúzaiakat büntette meg kápolnájuk megnagyobbitása miatt, majd a bosnyákokkal fizettetett mintegy 1500–2000 tallért az új templom állításáért. Ezek után embereit elküldte a jezsuiták házába, amelyről kiderült, hogy Gaspar Graziani, a hűtlenné vált és 1620-ban kivégzett volt bécsi követ vásárolta. A pribékek feldúlták a házat és megtalálták a kápolna felszerelését (újabb engedély nélküli templom!), P. Tugolininak csak azért nem esett bántódása, mert járóképtelen beteg volt. Massarecchi utasítására később elhagyta a házat és ragúzai kereskedőknél húzta meg magát. Egy ideig féltő volt, hogy az ingatlan visszaszáll a török kincstárra, a ragúzai kereskedők csak úgy tudták megmenteni, hogy igazolták (persze hamisan): ők vették. Ezzel azonban a jezsuita misszióknak és vele az iskolához fűzött reményeknek jó időre vége lett. Nem úgy a török zaklatásoknak. A basa rájött, hogy a bosnyákok a nagyszámú bevándorló után nem fizettek fejadót, aminek óriási pénzbüntetés (mintegy 5000 tallér) lett a következménye.⁵¹ Nem nehéz elképzelni, hogy az amúgy sem barátságos viszonyokra az újabb fejlemények milyen hatással voltak. A bosnyákok szidták a ragúzaiakat, hogy ők árulták el az új kápolna építését, a ragúzaiak pedig meg voltak győződve, hogy a jezsuiták elleni akció hátterében a bosnyákok álltak, akik így akarták megszerezni az árverésre kerülő házat. Massarecchi szerint a ragúzaiaknak van igazuk a vitában, de hosszú

48 APF SOCG vol. 58. fol. 95., 103^r., 108^r.

49 APF Acta vol. 8. fol. 67., 140^v., Lettere vol. 11. fol. 86^r., vol. 12. fol. 66^v.

50 A neve nem szerepel a forrásokban. Lásd: *Fekete Lajos*: Budapest a török korban. Bp., 1944. 217. p.

51 APF SOCG vol. 75. fol. 405^r–408^v., Vis. e Coll. vol. 10. fol. 7^r–9^v.

távon az állandó perpatvarokkal maguk a felek szoktatták hozzá a törököt a zsarnokoskodás és pénzgyűjtés eme formájához.⁵²

A török hatóságok zaklatásai szinte törvényszerűen vezettek a marakodás teljes elmérgezéséhez: Nagyhéten a török hatóságok egy névtelen feljelentés alapján keresték Massarecchit. A vád az volt, hogy a hitetlenek földjéről érkeve a pápa papjainak adja a plébániákat, és ezzel elárulja az országot. Az érseket a ragúzai kereskedők vették védelmükbe, akik kimentették a töröknél és kiderítették, hogy a feljelentő az olovói kolostor bosnyák ferencesei közül került ki. Massarecchi személy szerint a gvardiánra gyanakodott, akivel volt némi nézeteltérése márciusban a nijemci plébánia körül.⁵³ A feljelentés végképp elvágta a békülés lehetőségét. A ragúzaiak elkeseredve panaszkodtak a Kongregációnak a bosnyákok mindenkit veszélybe sodró akciójáról, míg ez utóbbiak mindent tagadtak, mondván, az egészet a ragúzaiak művelték lefizetve a törököt, hogy fogja a gaztettet a bosnyákokra. Érvelésük jól mutatja saját maguk értékelését a törökhöz fűződő viszonyukról: ha tényleg ők jelentették volna fel az érseket, bizony nem úszta volna meg ilyen könnyen.⁵⁴ A Kongregáció inkább hitt az érseknek és pártfogóinak, mint a bosnyákoknak, ezért utasította a scardonai püspököt, hogy indítson vizsgálatot az ügyben, mélyen elítélve az akciót. A kápolnák ügyében ugyanakkor mindkét felet önmérsékletre intette.⁵⁵ A feljelentés ügyének kivizsgálását a bosnyák ferences provinciális, Fra Martin Brguljanin vezette Fojnicán 1633 pünkösdjén. Kihallgatták a három gyanúsított barátot (az olovói gvardiánt, a morovići és egy bácskai plébánost), akik azonban — értelemszerűen — tagadták, hogy bármi közük is lett volna az üggyhez. A provinciális öntudatos hangú levél kíséretében küldte Rómába a vizsgálati jegyzőkönyvet a barátok ártatlanságáról.⁵⁶

Nemcsak a Kongregációnak, de a mai történészeknek sem könnyű ennyi ellentmondó vádaskodás között kiigazodnia. Nyilvánvaló, hogy a törökkel majd kétszáz éve együttélő bosnyák ferencesek adott esetben nem vonakodtak az oszmán igazságszolgáltatás segítségét is igénybe venni céljuk eléréséhez, bár ezt a jelentős kiváltságokkal rendelkező ragúzaiak is megtették.⁵⁷ A Massarecchi elleni feljelentés esetében talán a belgrádi bosnyákok (kereskedők vagy ferencesek?) magának-

52 Lásd az előző jegyzetben idézett Massarecchi leveleket; APF SOCG vol. 58. fol. 97^r., 137^r.

53 APF SOCG vol. 75. fol. 406^r–407^v.

54 APF SOCG vol. 58. fol. 97., 109^r–110^r., 137^r.

55 APF Acta vol. 8. fol. 67^v., 83^v., 140^v., Lettere vol. 12. fol. 78^v–80^v.

56 APF SOCG vol. 75. fol. 246^r–247^r., 250^r–252^r.

57 *Džaja*, 1984. 204–205. p.

ciójával van dolgunk, bár nem kizárt, hogy egy összehangoltabb lépésről volt szó. Annyi biztos, hogy a ferencesek egymás között lefolytatott vizsgálata semmit sem bizonyít, ha csak nem azt, hogy zárt világukban idegen befolyás és joghatóság nem érvényesülhetett.

1632 tavaszának viharos eseményei több meghatározó következménnyel is jártak a belgrádi katolikus egyház életében. Egyrészt a nagy tervekkel induló jezsuita misszió további munkája gyakorlatilag befejeződött. A magatehetetlen P. Giacomo Tugolini ugyan meghúzta magát az őt befogadó ragúzai kereskedők házában, azonban a misszió felélesztése lekerült a napirendről. Massarecchi különösen a hódoltság papi utánpótlását biztosítani hivatott iskola lehetetlenné válását sajnálta, ugyanakkor úgy látta, hogy ezek után a ragúzaiak sem vállalják a felelősséget a jezsuitákért, ezért a misszió megszüntetését és a ház eladását javasolta.⁵⁸ A másik következmény az ellenfelek még hevesebb gyűlölete egymás iránt, és maga Massarecchi is elvesztette azon csekély objektivitását, amellyel 1631 őszén békíteni igyekezett a szembenálló feleket. Itt nemcsak leveleinek egyre durvább kifejezéseiről van szó, amikor a bosnyákokat jellemzi,⁵⁹ hanem a másik irányba, a ragúzaiak felé való egyre szorosabb elkötelezettségéről is. Míg 1623-as vizitációja alkalmával még több kivetnivalót talált viselkedésükben,⁶⁰ addig szendrői adminisztrátorként a neki tett szolgálataik miatt egyre jobban ki lett szolgáltatva támogatásuknak. Ennek fejében minden vitás kérdésben melléjük állt a Kongregációhoz írott leveleiben, elismerve, hogy az ő segítségük nélkül sem ő, sem más püspök nem tudna létezni ezeken a területeken.⁶¹ Ehhez járul még az az igen fontos körülmény, hogy Massarecchi, hódoltsági püspök-társaihoz hasonlóan, a ragúzai érseken és a kereskedőkön keresztül kapta Rómából a leveleket, pénzt, egyházi felszereléseket, Itáliába menet itt szállt meg, Ragúza és Belgrád között a városállam kereskedőkaravánjával utazott stb.⁶² Tehát Ragúza a keresztény világ felé a kaput, az oszmán birodalomban

58 APF SOCG vol. 75. fol. 410^f–411^v., 413^v–414^f.

59 A bosnyákokról (akikre majdnem mindegyik levelében panaszkodott) igen lesújtó véleménye volt: ostoba, vakmerő, szemtelen népségnek tartotta őket, akik emellett rosszindulatúak és Istent sem félik. 1634-ben már teljesen megkeseredve a világ legrosszabb és leggonoszabb népének nevezte őket. A legjellemzőbb levélrészletek: APF Vis. e Coll. vol. 10. fol. 20^f., SOCG vol. 75. fol. 400^f–401^v., 405^v–406^f., vol. 76. fol. 256^f. 265^f–266^f., 274.

60 *Premrou*, 1925. 35. p.

61 APF Vis. e Coll. vol. 10. fol. 20^f–21^f., SOCG vol. 75. fol. 405^v. stb.; ilyen jellegű érdemeiket a Kongregáció is sokra becsülte: APF Lettere vol. 12. fol. 61^v.

62 APF SOCG vol. 58. fol. 121^f., 122^f., 177^f., 178^f., 179^f., 181^f., 182^f., 191^v., 209^f. Az utazásra lásd 73. jegyzet.

pedig a védelmet és biztonságot jelentette a hódoltsági főpapok számára, így a város polgárainak jóindulata valamennyiük számára létkérdés volt.

Az érsek eredetileg a hat hónap lejártával, húsvét után szeretett volna Szerbiába, eredeti egyházmegyéjébe utazni,⁶³ azonban az események megakadályozták ebben, és csak ősszel indulhatott útnak. Belgrádba mindenképpen vissza kívánt térni, már csak azért is, nehogy a bosnyák ferencesek elbázzák magukat, és a Szentszék tekintélye csorbát szenvedjen. Indulása előtt még egyszer konfliktusba került a szlavóniai bosnyák ferencesekkel. Május 31-én ugyanis Belgrádba érkezett Pietro Sabbatini zárai pap, a Kongregáció által küldött apostoli misszionárius. Massarecchi — a világi papi jelenléte erősítendő — elhelyezte őt a nijemci plébániára, amelyre azonban az olovói gvardiánnak is fáj a foga. Sabbatini később fontos szerepet játszott a szerémségi egyház életében mint vikárius és jelölt a belgrádi püspökségre.⁶⁴ Még az év tavaszán a szlavóniai *invidia clericalis* régi szereplője jelent meg újra a színen: az öregedő, ámde fáradhatatlan Don Simone visszatért Rómából. Már Ragúzából sietett értesíteni a Kongregációt a bosnyákok újabb gaztetteiről, és hazatérve egy percig sem szűnt meg patvarkodni honfitársai ellen. Ivković scardonai püspök elkeseredve írta több ízben Rómába: a török zsarnokságát örömmel viselik Don Simone jogtalanságaihoz képest, aki egyszerűen nem törődik az érvényben levő egyházmegyi határokkal. Stílusán a római tartózkodás sem változtatott — vont le a szomorú következtetést a bosnyák főpap.⁶⁵

Ilyen körülmények között indult útnak 1632 őszén Massarecchi Szerbia felé, és Belgrádba csak egy év után, 1633 októberében tért vissza. Közben 1633 tavaszán Rómába utazott az esedékes *ad limina* látogatásra,⁶⁶ valamint beszámolni a Kongregációnak hódoltsági tevékenységéről és segíteni az 1626-os határrendezés revízióját. Ekkor nyújtotta be összefoglaló jelentését a hódolt Magyarországon végzett lelkipásztori munkájáról és egyházlátogatásainak tapasztalatairól, valamint részletesen előadta a joghatósága alá tartozó területeken felmerülő problémákat és ezek kiküszöbölésére tett javaslatait.⁶⁷ Ez a beszámoló egyik legértékesebb ilyen jellegű

63 APF SOCG vol. 58. fol. 122^f.

64 APF SOCG vol. 58. fol. 149., vol. 75. fol. 410^f., 415^f.; tevékenységére: *Buturac*, 1970. 90–93. p.;

65 APF SOCG vol. 58. fol. 102^f., 104^f–105^f., 148^f., 275^f–276^v., vol. 75. fol. 415^f.

66 Az általa benyújtott jelentés: ASV, Congregatio Concilii, Relationes Dioecesium vol. 56. fol. 13^f–15^v.

67 APF Vis. e Coll. vol. 11. fol. 151^f–152^v., 155^f–164^f.; a jelentésről a Kongregáció összefoglalója: Uo. fol. 117^f–118^v., 120^f–121^v. (lásd: Források II–III.)

forrás a Szerémség és Baranya törökkori történetéről, valamint összefoglaló képet ad az antivari érsek álláspontjáról és elképzeléseiről a hódolt Dél-Magyarország egyházigazgatásával és lelkipásztorkodásával kapcsolatban.

Jelentését olvasva rögtön szembetűnik a szerző fokozott érdeklődése a hódolt-sági táj és lakói iránt. Nem csupán a bejárt helységek nevét, a hívek számát, a templom és a plébános adatait közli, mint püspöktársai általában, hanem színes leírást nyújt a szóban forgó területekről. Különösen székhelyének, Belgrádnak a leírása tarthat számot az érdeklődésre: a város fekvésén túl olvashatunk egy hatalmas magtárról, amelyet a tizenöt éves háború idején építettek; a Dunán levő vízimalmokról és a folyóban található halfajtákról. Emellett érdekes adatokat közöl Szendrőről, Zimonyról, Mitrovicáról, az egyes szerémségi falvakról és Pécsről. Ez utóbbi igen szép fekvésű, fallal övezett három mérföld kerületű város. Elragadtatással ír a mecsetté lett katedrális egykori szépségéről, keseregve a középkori Magyarországon olyannyira virágzó katolikus egyház pusztulása felett. Érdekes adalékkal szolgál a baranyai magyarság fejlett mezőgazdasági termeléséről. Az itteni református iskolákról írva kiemeli, hogy a gyermekek csak latinul beszélhetnek, ennél fogva már igen korán jól beszélik a nyelvet. Ez a közlés mindenestre fontos adat a külföldi utazók által a királyi országrészben megfigyelt élő latinság hódoltsági jelenlétéhez.⁶⁸ A licenciátusokról szólva a pécsi jezsuiták felelősségét hangsúlyozza, akik nem tudták vagy nem akarták őket papokkal felváltani. Baranyában négyezer embert bérmált, a szertartás során ő beszélt horvátul, míg a jezsuita páter magyarul. A magyarok számára — írja — rendkívül fontos a magyar nyelvű egyházi ének, ezért a jezsuiták, a licenciátusok és az ifjúság magyarul énekelte az egyházi énekeket, amit a nép nagy odafigyeléssel hallgatott. Az énekek összességében hosszabbak voltak a misénél. A magyaroknak ezt a tulajdonságát az érsek a reformáció hatásának tartja — ami valószínűleg nem állja meg a helyét, sokkal inkább a paphiány miatt a szentségi élet helyébe lépő paraliturgikus elemről van szó.⁶⁹ Nagyon fontosak az egyes szerémségi és dél-baranyai plébániákra vonatkozó adatai, mivel ezeket a helyeket személyesen is bejárta. Minden esetben közli

68 *Burke, Peter*: Küchenlatein. Sprache und Umgangssprache in der frühen Neuzeit. Berlin, 1990. 45–51. p.

69 Elég legyen itt csupán a moldvai csángókra vagy a licenciátusok utódaiként még ebben a században is működő énekszerző „szent emberekre” utalni. Lásd: *Tóth István György*: Diákok (licenciátusok) a moldvai csángó magyar művelődésben a XVII. században. In: *Az értelmiség Magyarországon a 16-17. században*. Szerk.: Zombori István. Szeged, 1988. 139–147. p.; *Barna Gábor*: Katolikus egyházi énekek, énekszerzők és a folklórizáció. In: *Folklór és tradíció* I. Szerk.: Kiss Mária. Bp., 1984. 123–133. p.

a hívők számát, ezek a lélekszámadatok azonban minden valószínűség szerint csupán durva nagyságrendi becslések, ugyanis csak ezerre kerekített számokat ad meg. A plébániák esetében közli a plébános hovatarozását: a tíz szerémségi plébánia felében volt csak világi pap, a többi bosnyák ferences látta el. Néha más egyháztörténeti érdekességű adatot is hoz, például a három belgrádi konfraternitásról, amelyek a barokk vallásosság hódoltságai hatását igazolják. A jelentés beszámol a podravinaival viszonyokról is, noha oda az egyházmegyei határok miatt nem tudott személyesen ellátogatni, míg rövid bácskai leírását minden bizonyonnyal személyes tapasztalatból merítette.⁷⁰

A jelentés a leíró részeken túl összefoglalja Massarecchi megoldási javaslatait a fentiekben részletezett problémákra. A szerémségi és dél-magyarországi papok tudatlanságán úgy lehetne segíteni, ha a horvátoknak helyet biztosítanának a loretoi illír kollégiumban, a pécsi jezsuiták által nevelt magyaroknak a Collegium Germanicum et Hungaricumban. A barátokat a Szentszék küldöttei iránti engedelmességre kell kényszeríteni, és a Dráva–Száva közötti területekre csak a példás életű szerzeteseket szabad engedni, így elkerülhetőek az állandó botrányok. A határkérdésben Massarecchi szerint a megoldás az a kompromisszum lenne, hogy a Szerémség és a Podravina teljes egészében a szendrői püspökhöz (aki egyúttal szerémségi adminisztrátor) tartozzon, a Pozsega–Djakovo–Našice vidék plébániái pedig a boszniai adminisztrátorhoz kerüljenek.

A Kongregáció két lépésben reflektált az érsek beszámolójára. 1633. április 12-én Antonio Barberini bíboros ismertette a jelentést, amellyel kapcsolatban a testület a következő döntést hozta: Először is a szerémségi adminisztratúrára vonatkozó javaslatot elfogadta Nijemci székhellyel. A határok ügyében a Kongregáció megvárja a Perugiából érkező két bosnyák ferencset. A szerémségi bosnyák ferences plébánosok ügyében figyelmeztetni kell a scardonai püspököt, hogy a Massarecchi által jelzett visszaéléseket (romos templomok, adományok túlzott hajszo-lása, szerzetesi fejelem elhanyagolása, botrányok, tiszteletlenség a Szentszék küldötteivel szemben, török hatóságokkal való együttműködés, plébánosok kinevezése ordináriusi megerősítés nélkül) szüntessék meg. A jezsuiták tanítványaikat szenteltessek pappá, és velük váltsák fel a licenciátusokat. A belgrádi bosnyákok építsenek különálló kápolnát a ragúzaiakétól.⁷¹ Május 11-én, a bosnyák küldöttek jelenlétében végre határozat született az egyházmegyékről is, amely Massarecchi

70 Erre utal: APF Vis. e Coll. vol. 10. fol. 2^v., 4^r.; Bácskában mindössze két plébániáról volt tudomása: Bukin és Zombor, mindkettőt bosnyák ferencesek gondozták.

71 APF Acta vol. 8. fol. 221^r–222^v. (lásd: Források IV.)

javaslatát alapul véve a Dráva folyót és Eszéket jelölte ki a két egyházmegye határául.⁷² A döntés azonban nem volt egyértelmű, és egyik felet sem elégítette ki. Nem adott pontos határvonalat a Podravina–Djakovština vidék és a Szerémség között, ugyanakkor Massarecchi nem kapta meg az annyira reklamált Podravinát, Ivković pedig elvesztette az Ivankovo és Tovarnik közötti területet. A határozat pontatlan-sága és a felek elégedetlensége miatt az új rendelkezést mindkét részről megsértet-ték.

A helyzet tehát semmit sem javult, amikor Massarecchi 1633. október 29-én, közel kéthónapi fárasztó utazás után, megérkezett Belgrádba.⁷³ A bosnyákok úgy próbáltak tőle megszabadulni, hogy a bécsi udvar által szendrői püspökké kineve-zett rendtársukat, Toma Mrnavićot ismerték el főpásztoruknak. Mrnavić ugyan pápai megerősítést nem kapott, azonban császári kinevezése és a barátok mozgoló-dása elegendő volt a szenvedélyek újbóli fellángolásához.⁷⁴ A szerémségi plébá-niák ügye sem mozdult előre, ugyanis amikor Massarecchi 1634 elején két bolgár világi papot akart plébániához juttatni, és Massarecchi vikáriusa, Don Michaele az ellenszegülő barát oltárát egy vasárnapi mise előtt feldöntötte, a bosnyákok ismét a török hatóságoknál próbáltak érvényt szerezni igazuknak. Massarecchi ugyan megint győztesen került ki a kellemetlen helyzetből, de a bosnyákok ellen vizsgálá-tot indított, amelynek lefolytatásával hű emberét, Sabbatinit bízta meg.⁷⁵ 1634 má-jus első napjaiban tért vissza Szerbiába, azonban itt sem szűnt meg a Kongregációt ostromolni leveleivel a bosnyák ferencesek ellen. Újabb határmódosítást tartott szükségesnek, amely szerint az új scardonai püspök csak Pozsega környékét kapná meg, és az egész Szlavónia a szendrői püspök joghatósága alá kerülne.⁷⁶ A négy éve békebíróként Belgrádba küldött érsek maga is harcoló féllé vált. Október végé-re tervezte visszatérését Magyarországra,⁷⁷ amelyből azonban már nem lett semmi: november 27-én székhelyén, Novo Brdóban meghalt, hívei a skopjei templomban temették el⁷⁸.

72 *Premrou*, 1925. 38. p.; *Buturac*, 1970. 83. p.

73 APF SOCG vol. 76. fol. 246^f., 250., vol. 393. fol. 271^f.

74 APF SOCG vol. 76. fol. 247^f., 248^f., 250^f., 263.; *Buturac*, 1970. 88. p.; *Galla*, 1940. 180–181. p.

75 APF SOCG vol. 76. fol. 255., 256^f., 259^f., 269., 273^f., 275^f–278^v., Acta vol. 10. fol. 27^f., 57^v–58^f., 95., 152^v.

76 APF SOCG vol. 76. fol. 261^f–262^f., 265^f–266^f., 273^f., 274.

77 APF SOCG vol. 76. fol. 261^v.

78 *Premrou*, 1925. 38. p.

Összegzőképpen megállapíthatjuk: a fentiekben bemutatott hódoltsági *invidia clericalis* egy bonyolult, soktényezős konfliktus volt. A vitában álló felek között éppúgy találunk világiakat, mint egyháziakat. Az okok között a plébániák jövedelméért való küzdelmen és a kétféle egyházmodell és mentalitás közti különbségen túl kitapintható a két kereskedő-náció gazdasági és társadalmi rivalizálása. A Propaganda Kongregáció a tridentinumi megújulás jegyében küldte a missziós főpásztorokat a hódoltságba, ahol a püspökök egy évszázados egyházi struktúrával, a „bosnyák ferences egyházzal” találták szembe magukat, amelyet a hódoltsági lelkipásztorkodásban nem tudtak ők sem megkerülni. A viták alapképletét tehát a katolikus reformot képviselő új erők és a helyi viszonyokba belegyökeresedett régiek szembenállása jelentette. A két fél (világi papok, jezsuiták, missziós püspökök és ragúzai kereskedők az egyik oldalon, bosnyák ferencesek és világiak a másikon) viszályaiban a Kongregáció ugyan az előzők mellé állt, azonban kénytelen volt minduntalan kompromisszumot kötni a bosnyákok javára, és akaratát a helyszínen soha sem tudta érvényesíteni. Ennélfogva a Szentszéket képviselő prelátusok többnyire igen kevés pénzzel⁷⁹ és elhagyatva rá voltak utalva — már csak a pusztta túlélésért is — valamelyik fél (nem ferences püspök esetében a ragúzaiak) támogatására. Massarecchi ennek következtében egyre kevésbé tudta objektivitását megőrizni, és az eredeti békítő szerep helyett rövidesen az egyik lehangosabban veszedő fél lett. Azon a kényszerpályán, amelyre idegenként⁸⁰ került, nem is nagyon volt más választása. Nem ő tehetett róla, hogy amikor meghalt, még több vizsályt és keserűséget hagyott utódaira, mint amennyivel ő találkozott annakidején ezen a vidéken.

Az alább közreadott iratok közül az összefoglaló jelentést nagy kihagyásokkal kiadta Marko Jacsov.⁸¹ A forrásszövegek közzétételénél a „Monumenta Historica

79 Massarecchi szinte valamennyi levelében panaszkodott nyomorúságos anyagi helyzetéről. A Kongregáció alkalmanként rendkívüli támogatást utalt ki neki az évi 200 scudo tartásdíjon felül. Vö.: APF Acta vol. 7. fol. 349^v, vol. 8. fol. 108^r, 190^v, 227^v–228^r.

80 Ne felejtsük el: Massarecchi igen öntudatos albán volt, akinek egyik fő törekvését jelentette az albán papság tanítatásának megszervezése. Ő tanította Andrea Bogdani későbbi skopjei érseket (leveleiben gyakran említi!), és sokat fáradozott egy albán kollégium létrehozásán. Vö.: Premrou, 1925. 36. p.; Zamputi, *Injac*: Relazione mbi Gjendjen e Shqipërisë veriore dhe të mesme në shekullin XVII. 1.(1610–1634). Tiranë, 1963. 442–448. p.

81 Jacsov, Marko: Szpizsi Kongregacije za Propagandu Vere u Rimu o srbima. I. (1622–1644).

Societatis Iesu” forráskiadási szabályzatát vettem alapul.⁸² Szövegkritikai jegyzeteket csak néhány értelemzavaró elírás esetében alkalmaztam, ugyanis értelem-módosító javítást az iratokban nem találtam. A külfeteket a II. számú forrás esetén elhagytam, mivel azok részben a címet ismétlik, részben pedig a IV. számú forrást tartalmazzák másolatban. Szintén nem közlöm a III. számú forrás lapszéli utalószavait, amelyekkel a Kongregáció hivatalnokai könnyítette meg a jelentés használatát a referens számára. Itt mondok köszönetet P. Lukács Lászlónak a szövegek összeolvasásában nyújtott önzetlen segítségéért.

Beograd, 1986. 194–201. p.

82 Normae pro edendis „Monumentis Historicis Societatis Iesu”. Roma, 1962. 1–5. p. A helynevek azonosításához felhasznált munkák: *Molnár*, 1994. 292. p.

FORRÁSOK

I.

A Sacra Congregatio de Propaganda Fide utasítása Pietro Massarecchi antivari érsek számára a szendrői püspökség és a hódolt magyarországi területek kormányzásához. [1631]

APF Istruzioni vol. 1. fol. 164., 165^r–166^r. (regisztrum)

A)

Istruttione a parte per l'arcivescovo d'Antivari che dovrà tener secreta

Prima. Havendo la Sacra Congregatione de Propaganda Fide certa cognitione che fra Don Simone Mattheocovich⁸³ e li frati Bosnesi passa grand'inimicitia, Vostra Signoria non si valerà nè del consiglio, nè dell'aiuto di detto Don Simone in quei luoghi et in quelle materie, nelle quali li frati Bosnesi e li mercanti, che li seguono, havranno interessi, nè per lo contrario ai frati Bosnesi, ove Don Simone sarà interessato, acciò per le passioni degli uni contro l'altro non naschino discordie e rivorti alli tribunali degli infedeli, come più volte con mal essemplio è stato fatto nel negotio della capella di Belgrado⁸⁴. Negli altri luoghi poi, ove non saranno nè Bosnesi, nè Don Simone interessati, potrà valersi degli uni e dell'altro, e massime di Don Simone, che s'intende haver molto potere alli Turchi; e quanto alli frati Bosnesi, avverta di non servirsi del padre Andrea di Camengrado⁸⁵, per esser nimico di Don Simone e de signori Ragusei, ma vedrà d'haver dal vescovo di Scardona⁸⁶ e dal provincial di Bosna Argentina⁸⁷ soggetti di qualche letteratura, e sopra il tutto di bontà di vita.

2° Essendo tra signori Ragusei e mercanti Bosnesi grand'emulationi non tanto per le passate discordie della capella di Belgrado, quanto per interesse di mercantie,

83 Don Simone Matković szerémségi világi pap

84 Belgrád, Beograd

85 Fra Andija Tomanović iz Kamengrada volt provinciális (1628–1631). Vö.: *Mandić, Dominik: Franjevačka Bosna. (Razvoj i Uprava Bosanske Vikarije i Provincije 1340.–1735.)* Rim, 1968. 179–180. p. (a továbbiakban *Mandić*, 1968.)

86 Toma Ivković scardonai püspök (1625–1633)

87 Valószínűleg már Fra Martin Brguljanin (1631–1634). Vö.: *Mandić*, 1968. 180–182. p.

Vostra Signoria si deporterà di maniera cogli uni e cogli altri, quando le tratteranno di questa materia, che le parte non entrino in sospetto che ella favorisca più una, che l'altra, e per lo più se ne sbrigherà con dire che è stata mandata per servirli nello spirituale, e per tinerli in pace, unione e charità christiana, la quale per niun interesse deve da essi violarsi, dovendo ciascuna contentarsi del giusto, che per quanto potrà, glielo mostrerà sempre e gli essorterà a quello.

3° et ultimo. Se bene nel breve dell'aministratione si concedono a Vostra Signoria molte parochie tra il Savo e Dravo, tuttavia perchè forno stabiliti dell'anno 1626 nuovi confini tra il vescovo di Scardona e di Samandria⁸⁸, come vedrà dall'incluso decreto, Vostra Signoria non s'ingerisca nella cura delle sudette parochie che si sono dato per detto decreto al vescovo di Scardona, sinchè la Sacra Congregatione non fa altra determinatione colle notitie, ch'ella le darà della giustitia o ingiustitia de detti confini in vigor dell'ordine [fol. 164^v.] che se le dà nell'istruzione publica al capo 4°.

B)

[fol. 165^f.] Istruzione per monsignore arcivescovo d'Antivari fatto amministratore del vescovato di Samandria e d'altri dell'Ungaria sotto il Turco

Prima. Dovrà Vostra Signoria ricevuto il breve dell'aministratione del vescovato di Samandria et altri dell'Ungaria sotto il Turco; transferirsi a Belgrado per informarsi dello stato delle chiese, delle quali la cura s'era comessa a fra Alberto vescovo di Samandria⁸⁹ ultimamente morto, e secondo li bisogni spirituali di quelle, dar quegli aiuti che li pareranno necessari, e se potranno eseguire, e se per avvertarsi maggiormente de sudetti bisogni, sarà di mestiere di far una visita. Vostra Signoria la faccia in virtù dell'autorità che havrà come amministrator delegato apostolico rispetto a certe chiese, come s'esprime nel detto breve, che con tal titoli e non visitator apostolico dovrà fare tal visita.

2° Circa la capella di Belgrado non farà altra provisione o decreto, massimamente se li signori Ragusei e Bosnesi colli loro frati fossero in pace per la nuova capella, che s'intende haver eretta li sudetti Bosnesi, quando poi trovi che durino tuttavia le antiche discordie tra le dette parti, procurerà di comporli al meglio che potrà, e non potendo ciò fare di esse, ne darà conto alla Sacra Congregatione con

88 Szendrő, Smederevo

89 Albert Rengjić OFM szendrői püspök (1625–1630)

avvisar il suo parere circa il modo di terminarle più praticabile alla sudetta Sacra Congregazione.

3° Vedrà, se li frati, che servono li signori Ragusei nella capella di Belgrado, hanno havuta l'approvazione dal fra Alberto già vescovo di Samandria overo dal suo vicario, e non l'havendo havuta avvertirà detti signori che detti frati secondo li sacri canoni non hanno potuto, nè possono legitimamente amminis-[fol. 165^v].trarli li sacramenti senza l'approvazione, la quale le offerirà, quando siano idonei. Il medesimo avvertimento darà alli Bosnesi rispetto alli frati che hanno cura della loro capella, affinché anch'essi piglino l'approvazione, non potendoli suffragar quella del provintiale, nè quella del vescovo di Scardona, perchè hanno limitata autorità al regno et alla provincia di Bosna Argentina.

4° Essendosi dalla Sacra Congregazione stabiliti tra il vescovo di Samandria morto et il vescovo di Scardona⁹⁰ per confini delle loro diocesi li due fiumi Savo e Dravo e le terre di Tarnovich⁹¹ et Ezich⁹², et essendosi più volte doluto detto fra Alberto, mentre viveva, e poi il suo vicario, che detti confini non ben posti, perchè si levono molte parrocchie al vescovo Samandriense⁹³ che non possono in modo alcuno appartenere al vescovo di Scardona, Vostra Signoria s'informerà de sudetti termini con andar anche in faciem loci per poter poi alla medesima Sacra Congregazione certificar con certezza, come convenga di nuovo per il giusto stabilir li confini delli sudetti vescovati, acciò possano nell'avvenir viver in pace e quiete li sudetti vescovi di Samandria e di Scardona.

5° Essendosi decretate due missioni per servitio dell'Ungaria sotto il Turco, una di due padri cappucini e l'altra di due padri gesuiti. Vostra Signoria vedrà, ove si potranno fruttuosamente collocare li missionarii, massime li gesuiti, li quali dovranno anche tener una schola per allevar soggetti dell'Ungaria sotto il Turco per farli a suo tempo sacerdoti e parrochi in quelle parti.

6° et ultimo. Farà per loro diligenza nelle sudette parti d'Ungaria sotto il Turco per trovar qualche sacerdote secolare over anche regolare, ma che non sia nè Raguseo, nè Bosnese, nè Dalmatino, il qual si possa con frutto promover al vescovado Samandriense, acciò ella se ne possa poi ritornare in Servia a servir li cattolici di quel regno, poichè s'è data a lei questa amministrazione per interim, non havendo la Sacra Congregazione alle mani soggetto che possa esser grato a Bosnesi e Ra-

90 Az eredetiben tévesen Sardone

91 Tovarnik (Szerém megye)

92 Eszék, Osijek (Verőce megye)

93 Az eredetiben: al vescovo il vescovo Samandriense

gusei, e sappia la lingua necessaria. [fol. 166^r.] Nel resto si rimette la medesima Sacra Congregazione alla prudenza di Vostra Signoria, tenendo per certo ch'ella con questo nuovo honore e carico, conferitoli dalla Sede Apostolica, avvanzerà sè medesima in far con ogni essatta diligenza l'uffitio suo per servitio di Dio e per la salute dell'anime, che sotto il duro gioco degli infideli hanno tanto bisogno d'aiuti spirituali.

II.

Pietro Massarecchi antivari érsek hódoltsági vizitációs jelentésének kivonata [1633]

APF Vis. e Coll. vol. 11. fol. 117^r–118^v.; 120^r–121^v. (egykorú kivonat)

Inconvenienti trovati nella visita delli 3 vescovati di Samandria, Sirmio⁹⁴ e Cinque Chiese⁹⁵ fatta dall' Arcivescovo d'Antivari.

Prima. Che li frati bosnesi, posti dal vescovo di Scardona e dal provinciale loro alla cura dell'anime, sono ignoranti e frontosi, e persecutori de preti, e volenti nell'estorquere le limosine, et anche scandalosi, alli quali se non si rimedia dalli sudetti vescovi e provinciali, perchè facilmente assolvono li delinquenti.

2. Le chiese sotto la cura de frati non sono risarcite, nè riparate, e ve ne sono di quelle che sono senza tetti, all'incontro quelle de preti stanno assai bene accomodate.

3. Li sudetti frati col detto vescovo hanno usurpate molte parrocchie del vescovato di Samandria e dell'amministrazione delli vescovati dell'Ungheria sotto il Turco, come nel Sirmio, colli confini mal posti al tempo di monsignore fra Alberto vescovo di Samandria.

4. Li sudetti frati hanno dato un memoriale al bassa di Buda⁹⁶ contro il visitatore che quasi gl'hanno fatto perder la vita, perchè in esso l'accusavano come spia venuta da Roma per far ribellare li popoli d'Ungheria, havendo condotti preti da Roma e mettendoli nelle parrocchie.

5. In Belgradi li sudetti frati hanno posto scomunica alli loro Bosnesi, se anderanno alla capella de Ragusei et hanno eretta una nuova capella, così vicina a

94 Szerémség

95 Pécs (Baranya megye)

96 Lásd 50. jegyzet

quella de Ragusei, che questi hanno ottenuto mandati da Costantinopoli per levarla, e vi saranno perciò nuove liti con dispendio delle parti.

6. Hebbero ordine li frati del Sirmio dalli loro superiori che non ricevessero il visitatore, e perciò non ha visitate le lor parochie per non dar scandalo.

7. In Belgradi le 3 confraternità nominate fanno dire nelle 3 domeniche di ciascun mese le messe votive del lor titolo, etiamdio che sia l'Advento e Quaresima [fol. 117^v.] contro le rubriche del Messale.

8. Non si può approvare il modo che tengono li padri gesuiti in Cinque Chiese nella cura dell'anime, facendo per layci ammogliati a similitudine degl'eretici battezzare li fanciulli, assistere alli matrimonii, e predicare, e sebene da alcuni ha inteso che quest'uso era anche inanzi che venissero li gesuiti, li quali per non percolare et haver travagli, non gl'hanno voluto levare; tuttavia altri dicono che ciò fanno per non perder gl'emolumenti che da quei cattolici ricevono, mentre vanno a dir la messa et ad amministrargli li santissimi sacramenti.

9. Per tutto ha trovato penuria d'operarii ecclesiastici, e perciò bisogna pensare ad allevare soggetti per quelle parti, perchè si farebbe gran bene.

Rimedi per aiutar questi vescovadi

Circa gl'abusi, che pervengono da frati bosnesi, non trova altro ripiego il visitatore, se non di scriverli lettere di risentimento e di minacce di scomunicarli e di dichiararli scomunicati, se non lasceranno di molestar li vescovi e li prelati che manda e manderà la Sede Apostolica, e non desisteranno di cacciar li preti dalle parochie, e non manderanno alle cure de buoni soggetti, convenendo di procedere in questa maniera con tal razza d'huomini.

Quanto alli confini stabiliti al tempo di monsignore frat' Alberto, giudica che sia bene, quando si farà il nuovo vescovo di Samandria, di farli il breve dell'amministrazione di Sirmio con darli la cura di tutte le parochie di esso e di quelle di Podravia⁹⁷, cioè Kriscensi⁹⁸, Cosiminzi⁹⁹ cogl'annessi villaggi sin a Osiek inclusive [fol. 118^r.], non essendo queste state mai del vescovato di Bosna. Si potranno lasciar al vescovo di Bosna quelle di Possega¹⁰⁰ e suo territorio, e molti villaggi intorn' a

97 Podravina (tájegység a Drávától délre kb. Verőce és Eszék között)

98 Križevci, egykori plébánia Kunišinci mellett (Verőce megye)

99 Kunišinci (Verőce megye)

100 Pozsega, Slavonski Požega (Verőce megye)

Diacovo¹⁰¹ e Nasizza¹⁰², sebene anche queste sarebbero più alla mano del vescovo di Samandria che a quello di Bosna.

Per haver operarii buoni, non trova altro rimedio che d'allevar de giovanetti che istruiscono Don Simone e li giesuiti nelle loro scole, ne collegi pontefici et in particolare nell'Ungarico congiunto col Germanico, nel quale questi giovani conform' alla fondatione hanno li loro luoghi.

Il nuovo vescovo bisogna quanto prima farlo, perchè il visitatore non può in coscienza a lungo andare sodisfar al debito che ha colla sua chiesa e tant' anime, che sono in questi tre vescovadi al numero di passa 60 mila cattolici sparsi in varii luoghi, hanno bisogno del proprio vescovo; il qual dovrà per ordinario risedere nel Sirmio nella terra di Niemzi¹⁰³ data al Sabbatino¹⁰⁴ missionario della Sacra Congregazione che, se si risana bene, si potrebbe far vescovo dopo un anno o due, ne quali haverà presa la pratica del paese e de costumi de popoli, essendo assai dotto et intelligente. [fol. 120^r.]

Compendio della visita delli vescovati di Samandria, Sirmio e Cinque Chiese
sotto il Turco fatta da monsignore arcivescovo d'Antivari

Nella visita locale si tratta del sito e qualità delli 3 vescovati di Samandria, Sirmio e Cinque Chiese, le quali hanno diocesi bellissime e fertilissime; e nel Sirmio e Cinque Chiese sono frequentissimi monasterii e chiese, sebene distrutte e ruinate, le quali mostrano la divotione degli antichi Ungari, e muovono quelli che li mirano a compassione; e massime la chiesa cattedrale del vescovato Quinqueclesiense di bellissima e magnifica struttura da Turchi fatta moschea, et il palazzo vescovile che con tutto che sia ruinoso non cede ad alcun di Roma.

Tra le cose più notabili di questi vescovati ha notato il visitatore il granaro presso Belgradi di longhezza d'un 4 di miglio, un ponte nel vescovado Quinqueclesiense di 5 miglia di camino sopra paludi e li pesci che si pigliano nel Danubio sin di 150 libre l'uno.

101 Diakóvár, Djakovo (Verőce megye)

102 Našice (Verőce megye)

103 Njemci, Nijemci (Szerém megye)

104 Pietro Sabbatini zárai származású szerémségi apostoli misszionárius

Visita personale

In Samandria saranno da 16 famiglie de cattolici; nel resto sin a 600 case sono de Turchi e Serviani. De cattolici ha cura un frate Bosnese.

Belgradi

Belgradi è d'8 milla fuoghi. Vi saranno anime cattoliche sin a 1700; delle quali 200 sono Ragusei, il restante Bosnese; e tra essi vi sono persone di molta divotione, come si vede dalle supellectili e calici delle due capelle di queste due nationi. In questa città vi sono 3 confraternita del Santissimo Sacramento, della Immacolata Concecione e del Rosario.

Visignezza¹⁰⁵ villa di Belgradi, lontana da esso 3 miglia. In questa villa sono 120 cattolici et ad essa di quando in quando vi va un frate a dire la messa. [fol. 120^v.]

Sirmio

Il Sirmio si divide in superiore et inferiore. Nel primo pieno di selve sono moltissimi scismatici. Nel 2° che non ha legna, saranno da 40 mila cattolici divisi in diverse parochie, de quali hanno cura alcuni frati bosnesi et alcuni preti, e tra gl'altri Pietro Sabbatini missionario di questa Sacra Congregazione. Per questa moltitudine d'anime cattoliche l'arcivescovo d'Antivari giudica necessario che si provveda quanto prima il vescovato di Samandria vacante, per morte di monsignore frat Alberto, e che si faccia riseder nel Sirmio nella parochia di Niemzi data al Sabbatini.

Podravia

In questa sono Ungari infetti del calvenismo con alcuni cattolici, e più su verso il fiume Dravo vi sono 20 e più ville date nel calvenismo per mancamento de sacerdoti, non v'essend' andato nè li frati bosnesi nè li padri giesuiti per non esservi emolumenti. Non ha visitati questi luoghi per non rompersi col vescovo di Scardona.

Osiech

In Osiech sono 15 famiglie cattoliche, alle quali soccorre alle volte il curato di Cosiminzi, con andar egli a trovarle, ovvero esse da lui.

105 Višnjica

Parochie di Sogliuse¹⁰⁶, Muhac¹⁰⁷ e Luuc¹⁰⁸

Nelle due prime parochie saranno da 5 mila anime cattoliche, delle quali Don Simone Mathecovich, che fu qui a Roma, n'ha la cura con un altro prete, che fanno molto bene il lor officio, tenendo detto Don Simone una scola di 15 putti che, se potessero haver luogo nei collegi pontificii, si farebbe gran bene in quelle parti.

Nella 3^a di Luuc v'era un frate Bosnese, che ha contrastato con Don Simone, perchè gliela voleva levare. [fol. 121^r.]

Peciu o Cinque Chiese

Dalla parochia di Luuc sin a Cinque Chiese si fanno 30 miglia, et in questo spatio vi sono alcuni cattolici con gran numero d'eretici, li quali per esser grandi agricoltori, stanno molto commodi e si trovano tra essi villaggi di 100 e 200 case, ne quali sono li predicanti e maestri di scola eretici che insegnano alla gioventù, e perchè nelle scuole non si può, se non parlar latino, vi si trovano putti che in questa lingua parlano bene con tutto che sappino a pena leggere. In questo tratto vi sono anche de scismatici che lasciati li luoghi sterili, sono venuti ad habitar in quei fertili e grassi.

Nella città Quinqueclesiensi le chiese sono state fatte moschee. Il territorio sarà da 30 e più villaggi con 12 mila anime cattoliche in circa sotto la cura di 4 padri giesuiti, li quali si portano bene, e d'alcuni layci ammogliati che tengono li detti padri per quelle ville per battezzare, assistere alli matrimonii e predicare le feste al popolo. Volse l'arcivescovo intendere, perchè non vi tenevano sacerdoti in luogo di quei layci che havrebbero potuto anche confessare e comunicar quei cattolici, li fu risposto da alcuni che li giesuiti li trovarono in questi uffici, quando entrarono 15 anni sono in questi luoghi, e che temendo di qualche travaglio non hanno voluto levarli; altri hanno detto che per non perder gl'emolumenti, quando vanno a dir messa et a ministrarli li sacramenti a detti cattolici, non hanno introdotti sacerdoti. Vedrà d'informarsi meglio, acciò la Sacra Congregazione possa provvedere.

Si tiene quivi una scuola di 30 giovani dalli sudetti padri, li quali vanno convertendo degl'eretici ivi, allettandoli con himni e salmi cantati in organo, ch'essi ascoltano con gran gusto et attentione imitando in ciò li predicanti eretici, li quali subito entrarono in questi paesi abbandonati dalli vescovi e dalli religiosi, [fol. 121^v.] e con simili canti allettandoli alle prediche, ne pervertirono gran numero.

106 Valószínűleg Hercegszöllös, Kneževi Vinogradi (Baranya megye)

107 Mohács (Baranya megye)

108 Lőcs, Luc (Baranya megye)

Quando visitò questo vescovato, il concorso della moltitudine fu grande a sentir le sue prediche in illirico e chresimò da 4 mila anime.

Basca¹⁰⁹

Questa provincia fertile et abbondante è situata dall'altra banda del Danubio, e vi saranno sotto la cura de frati bosnesi da 4 mila cattolici che ha potuti visitare. Verso Segedin¹¹⁰ ve ne sono molt'altri sotto la cura de minori osservanti ungari, che l'havevano invitato, ma per il pericolo d'assassini non ha potuto andarvi, come ne anco nel vescovato d'Agria¹¹¹. Havendo perciò presa qualch'informazione, ha inteso che in questa provincia vi saranno da 400 villaggi, 30 de quali sono cattolici, et il resto de scismatici et heretici.

Themisvar¹¹²

In questa città di là dal Tibisco, fiume piscosissimo, che dicono quei popoli, che di 4 parti 3 sono d'acqua et una di pesci, vi sono alcuni cattolici e molt'altri nelle ville discoste 6 o 8 miglia sotto la cura di due gesuiti. Non gl'ha potuti visitar per il pericolo de ladri, vedrà nondimeno d'arrivarvi in qualche maniera.

III.

Pietro Massarecchi antivari érsek vizitációs beszámolója [1633]

APF Vis. e Coll. vol. 11. fol. 151^r-152^v; 155^r-164^v. (autográf)

Relatione della chiesa di Samandria e di molti luochi in Ungaria ch'è sotto il Turco, data dall'arcivescovo d'Antivari alla Sacra Congregazione de Propaganda Fide

Il borgo di Samandria di case seicento in circa, è un quarto di miglio discosto dal Danubio; il castello sta alle sue sponde. Haverà di circuito un miglio e mezzo, et è guardato con qualche diligenza; e quando havesse cura di tener netto il fossato da parte di terra fra la fortezza et il borgo, gl'andera l'aqua attorno, e lo renderia

109 Bácska

110 Szeged (Csongrád megye)

111 Eger (Heves megye)

112 Temesvár, Timișoara (Temes megye)

più sicuro, e forte nei bisogni. E assai riguardevole per le spesse torri e baloardi. Il suo territorio è in colline piene di vigne et alberi fruttiferi, et è abondante d'ogni cosa, come tutte le città e terre di Danubio.

Belgrado è 30 miglia più in su. Il borgo di questa città haverà sei miglia di circuito et è habitatissima, e si va ogni dì aumentando. Li oppidani parte habitano la ripa di Savo e parte quella di Danubio: all'abbracciamento dei quali è fabricata la fortezza sopra un monte che tiene occhio sopra questi doi nobilissimi fiumi; e per covrir la fortezza, con essi scorrono giù doi fila di mura con qualche distanza fra loro con molti baluardi e forti pieni d'arteglierie. Alla ripa del fiume Savo è un granario fabricato nelle ultime guerre d'Ungheria di lunghezza un quarto di miglio appresso. Egli è molto a proposito, poichè l'inesausta grassezza dei terreni d'Ungheria ricercava un granaio per proveder con abondanza ai bisogni che porteria il tempo di guerra o di [fol. 151^v.] fame. In somma i sudetti fiumi oltre che rendono questo luoco abondantissimo di grano, di vino, di bestiami, di pesce, di fieno, d'orzi, di legna, di legnami e di quant'è necessario per la vita humana. Vi sono molini in mezzo di Danubio, sostenuti sopra l'aqua contro il corrente da gran cestoni terra pieni callati nel fondo del fiume, et è inventione, come contano, delli Ungari. Può macinare ogni molino in una notte di 12 hore 10 cubi di grano, purchè non li sia il vento contrario, ch'allora bisogna che fermi. L'aria di questa città non è molto salubre per le vicine alluvioni di sudetti fiumi, se bene è assai migliorata da alcun tempo in qua e per la quantità de fuochi e per essersi disseccati con lastricate molti luochi paludosi ch'erano nel borgo. Il pesce, che si piglia nel Danubio, è il più laudato nella primavera, e l'estate si pigliano sturioni, nell'autunno certa sorte di pesci chiamati moruna, ha forma di sturione, ma è di smisurata grandezza, perchè può arrivare a più di centocinquanta libre e buono fresco e salato. Si cava caivaro di tutta bontà.

Passato Savo, e volendo costeggiare Danubio per un miglio in circa, s'arriva a Semun¹¹³, castelletto con terra pieni di poco rilievo. Vi sono alcune case e doi hospitii per li viandanti che quivi capitano per pigliar tempo di viaggiar per Ungheria, o da Ung-[fol. 152^r.]heria per passar in Grecia e Servia. Lasciando dunque alle spalle detto luoco s'entra nella pianura di Sirmio posta fra Savo e Danubio. Loco insigne sul Savo è Dmitrovizza¹¹⁴, detta così da San Demetrio, già abbatia dei benedettini di grandissima importanza, dalli antichi è stato altrimenti chimato, è lontano da Belgrado 40 milla. Dirimpetto verso Danubio alle faldi del monte, hoggi

113 Zimony, Zemun

114 Mitrovica, Sremska Mitrovica (Szerém megye)

detto Frusca¹¹⁵, sono li Gregunanzi¹¹⁶, terra 20 migla discosta da Dmitrovizza. In tutto questo spatio sono schismatici di lingua illirica. Nel detto monte, chiamato dalli antichi Mons Aureus, li monaci di San Basilio hanno alcuni monasteri. Questo monte non è nel mezzo di Sirmio, ma sta disteso per le ripe di Danubio, cominciando venti milla dentro il Sirmio, e scorre sin' a Vucovar¹¹⁷, castello sessanta milla dalla confluenza di Savo e Danubio. La montagna in alcuni luochi è di altezza grande. La parte verso Danubio, che vien allagata dalle sue aque, è tanto delitiosa che ragionevolmente sono state fabricate nobilissime città e castelli, come Slancami¹¹⁸, Carlovzi¹¹⁹, Petar Varadin¹²⁰, Banostar¹²¹, residenza dei vescovi di Sirmio, Ilok¹²², dove fu sepolto il Beato Giovanni Capistrano, Vochin¹²³, et altre città e castelli sin' a Vucovar termine di Sirmio. In quant' a me, ió posso dire che sia stata felicità grande in quelli tempi, quando dominivano i Ungari, poichè a noi, che vedemo adesso un [fol. 152^v.] corpo per così dire stroppiato dalla tirannide de Turchi, e di tanto gusto. Questo monte è per fruttami, e bontà et abbondanza de vini rallegra non solamente le città, terre e ville che guardano Danubio, ma ancora tutto Sirmio. Onde si può dire che Sirmio è l'anello, et esso monte la gioia in così vasta pianura.

A Vucovar finisce il territorio di Sirmio, et è detto Vucovar questo castello per esser posto al fiume Vuca¹²⁴, che tira l'origine dalli monti d'Orahovizza¹²⁵ verso fiume Dravo. Di qui, tirando verso li confini dell'Imperio, si va a Osiek 30 milla di camino in circa. Osiek è terra sul fiume Drava cinta con doppie fratte riempite di terra; qui si passa il fiume d'estate per il ponte sostenuto da barroni, callati nel fiume; il qual passato ch'haverai, salite un ponte sopra certi paludi cinque milla di

115 Fruška gora hegység

116 Grgurevci (Szerém megye)

117 Vukovár, Vukovar (Szerém megye)

118 Szalánkemén, Slankamen (Szerém megye)

119 Karlóca, Sremski Karlovci (Szerém megye)

120 Pétervárad, Petrovaradin (Szerém megye)

121 Bánmonostor, Banoštor (Szerém megye)

122 Újlak, Ilok (Szerém megye)

123 Šarengrad (Szerém megye)

124 Vuka folyó

125 Orahovica (Verőce megye)

camino. Io son rimasto meravigliato ch'essendo Ungaria riparata da tanti fiumi e paludi, non fu bastante a diffendersi da uno che veniva per divorarla.

Da Osiek sin'a Peciui o siano Cinquechiese saranno 40 milla. Questa città è in bellissimo sito, sotto certi monti d'aria bonissima et abondante d'aque assai buone, i vini sono eccellenti e di colore che tira al cedro. Domina una campagna bellissima e fertilissima. La città è murata tutt'attorno, sarà di circuito tre milla; ella è stata più bella che forte, e per questo si rese a Sultan Solimano senza alcun contrasto. [fol. 155^f.]

La chiesa cathedrale è stata la più bella e sontuosa fabrica che si possa vedere in quelle parti. Hoggi è moschea e si mantiene nel pristino splendore, cancellate però le pitture e levati li altari. Il palazzo delli vescovi, ch'erano signori nel temporale e nel spirituale, è contiguo alla chiesa. Egli è stato di tant'alto lavoro e tanto ben comparato ch'io ardisco dire che non cederebbe ad alcun palaggio di questa città nè per artificio nè per magnificenza. Ma perchè non s'ha cura, nè è habitato, minaccia per tutto rovina.

In questa diocese, come ancora in quella di Sirmio per tutto, dove vi voltate, si veggono chiese, tempi e monasteri, la maggior parte destrutti, ch'a dir il vero movono li animi a compassione et alla devotione: a compassione, perchè chi non piangeria vedendo tanti monasterii destrutti, tante chiese rovinate, e la vera religione conculcata da Turchi, da luterani, da calvini; a devotione, perchè si scopre l'indicibile devotione dei principi d'Ungheria, chi non hanno sparmiato denaro alcuno per honorare e glorificar Iddio e li suoi santi. [fol. 155^v.]

Del numero dei popoli et in particular dei catholici

Samandria, cioè il castello non è molto habitato. Nel borgho saranno da 600 case de Turchi gianizzari e figliuoli d'essi chiamati culoglari. De catholici saranno 16 fameglie, mercanti Ragusei e Bosinesi. Hanno un frate Bosinese per curato. C'è qualche quantità di Serviani et i monaci di San Basilio hanno un monasterio un millo lontano dalla città.

In Belgrado più intendenti contano otto milla fuochi et anime sessanta milla in circa. De Ragusei saranno 30 botteghe, con servitori saranno 200 anime. De Bosinesi saranno 130 fameglie, anime 1500 in circa. La villa di Visignizza sotto Belgrado 3 milla, alla ripa di Danubio, haverà da 120 anime catholiche. La profession loro è di molinaro. Quando furono divisi i Ragusei et i Bosinesi, detta villa restò con li Ragusei. Vi va di quando in quando qualche frate a dir la messa.

La cappella de Ragusei è ben fornita di quant'è necessario per il culto divino, et è officiata con devotione. Li Bosinesi hanno eretto un'altare in una casa, dove celebrano con molto scommodo; vanno però arricchendo questo lor oratorio con calici e sacri parati a emulazione dei Ragusei, e vi sono persone fra l'uni e l'altri molto devoti. Anzi fra Ragusei trovandosi tre sorte di confraternità, del Santissimo Sacramento, [fol. 156^r.] della Conceptione e del Rosario. I primi fanno cantar la messa del Sacramento la prima domenica del mese, li secondi la messa della Conceptione la 2ª domenica, li 3^{zi} la messa del Rosario la 3^{za} domenica o sia tempo dell'Advento o della Quaresima. Cosa ch'ad alcuni non piace, parendo disconvenienza tralasciar la messa corrente col suo Vangelo per simili devotioni. Onde saria bene consultar di ciò la Sacra Congregazione dei Riti.

Nel Sirmio le città nominate di sopra, cioè Carlovzi, Varadin, Banastar, Ilok, Vochin e Vucovar hanno pochi catholici. Sono ben habitati da Turchi, guardiani delle città e fortezze, come gianizzari e loro figliuoli, pessima razza d'huomini, perchè sotto pretesto di guardiano i soldati par loro lecito far ogni male.

La parte superiore di Sirmio. Chiamo superiore quella che comincia da Dmitrovizza e Tovarnik sino a Zerna¹²⁶, o per dir meglio, sin' a Ivancovo¹²⁷ e Vucovar; perchè, come s'è detto, da Belgrado sin' a Dmitrovizza per spatio di 40 milla di lunghezza e 20 e più di larghezza habitano schismatici. La parte dunque superiore di Sirmio è habitata da catholici, come l'inferiore da schismatici, e sicome quella è quasi tutta in boschi e selve, così questa è nuda e priva di legna. La parte habitata da catholici ha adesso dieci parochie. Liuba¹²⁸ e Novak¹²⁹ faranno sei milla anime, erano sott' un [fol. 156^v.] curato; ma per essere questa moltitudine di gente e le ville lontano una dall'altra, la divisi fra doi curati: Giovanni Croatta e Biaggio da Diacovo. Seguita quella d'Erdefana¹³⁰, saranno doi milla anime, è posseduta dall' amministratore di Bosina; e vi sta un frate per curato, giovane e di poca scienza. V'è poi la parochia di Laas¹³¹ ch'arriva sin' a Vucovar pur occupata da detto vescovo, haverà tre milla anime. A Tovarnik sono schismatici e Turchi, saranno da 30 fuochi; e per essere su la strada maestra di Buda e di Belgrado per Constantinopoli, è un hospitio per li viandanti. Li frati di Bosina hanno dato ad intendere alla Sacra

126 Cerna (Szerém megye)

127 Ivankovo (Szerém megye)

128 Ljuba (Szerém megye)

129 Novak (Szerém megye)

130 Erdevik (Szerém megye)

131 Laze, Srijemske Laze (Szerém megye)

Congregazione essere qui il confine del vescovato di Diacovo che mai è stata vescovato; e Diacovo è sotto Posega, com'ho inteso, e Tovarnik è in mezzo Sirmio.

Le quattro parochie, dette di sopra, sono verso Danubio. Verso fiume Savo v'è primieramente Morovich¹³², ch'è un castello con terra piena a canto del fiume Bosuth¹³³, habitato da Turchi; nel borgo sono alcuni christiani, ma attorno qualche millo lontano saranno da 15 ville ch'haveranno 4 milla catholici; parocho Don Nicolo Ivanovich. V'è poi Ilac, haverà doi milla anime, curato Don Michaele Croata. E fra quelli di sopra e queste è la parochia di Niemzi, dove sta adesso il Sabbatini missionario della Sacra Congregazione. È un castello pur di terra pieni sul fiume Bosuth. Il suo borgo è habitato da qualche quantità de Turchi; e vi sta alai begh, cioè capo dei timar spahi di Sirmio. Saranno da 30 fuochi di catholici. [fol. 157^r.] Ha molte ville attorno che faranno 4 milla anime catholiche. Seguita la parochia d'Otok¹³⁴ ch'haverà doi milla anime; sta un frate per curato; e Zerna pur alla ripa del fiume Bossuth, haverà tre milla anime in circa. Li catholici di queste due parochie alcuni però non hanno accettato il Calendario novo; nella visita ne ridussi alcuni. V'è Ivancovo passato Bosuth fra questo et il fiume Vuca nel Sirmio sott'il vescovo di Scardona et hanno cura li frati. Direi che tutto Sirmio haverà più di 40 milla anime catholiche senza mescolo d'eresia e molto devoti delle messe et indulgenze, e volentieri ascoltano la parola di Dio. Si trova ben chi repudia la prima moglie e piglia un'altra; ma i prelati col tempo potranno rimediare. Sin qui s'è detto delle parochie esistenti nel Sirmio e da me ben sapute; se altre chiese e christiani saranno, si darà nova relatione alla Sacra Congregazione.

Passato il fiume Vuca s'entra nella Podravia, ch'è sotto il sanghiaccato di Posega, e cominciano comparir Ungari infetti dell'eresia calvina. Sono alcune parochie d'Ilirici, come Santa Croce detta da loro Crisievzi e Cosiminzi; sono catholici più in su verso fiume Dravo, com'ho inteso, sono più di 20 ville d'Ilirici che per mancamento de sacerdoti e conversatione dei eretici hanno [fol. 157^v.] dato nel calvinismo. Questi luochi per esser dati all'amministratore di Bosina non furono visitati. Se a me toccherà visitarli, vederò di scorgere, che sorte di sacerdoti sariano buoni et atti per convertirli, perchè a dir il vero, nè frati di Bosina, nè giesuiti si mettono a faticare, dove v'è travaglio, e si spera poco emolumento. Detti eretici sul Dravo sono pur della lingua illirica, e frati di Bosina potriano fare qualche bene, ma non vogliono affaticarsi, se non cercano impossessarsi dell'apprecchiato,

132 Morović (Szerém megye)

133 Bosut folyó

134 Otok (Szerém megye)

e cacciar via li preti e non riconoscere altri superiori che l'amministratore di Bosina et il provintiale.

A Osiek saranno da 15 fameglie de catholici. Il curato di Cosiminzi vien a dir messa qualche volta, e questi alle solennità vanno a Cosiminzi per haver le lor devotioni.

I frati di Bosina ch'ho trovato alle cure, si come sono ignoranti di lettere, così sono altrettanto astuti e maligni a punto per opporsi ai vescovi e ministri della Santa Sede, come ho provato nella mia persona. Nelle cerche sono importuni e sfrontati in modo che per forza quasi estorciono le lemosine.

Passato Dravo a Osiek sono le parochie di Sogliusc e quella di Muhac di lingua illirica sott' il governo di Don Simone e d' un altro prete molto da bene e timoroso di Dio. Tutti doi fanno bene l'uffitio loro. Haveranno sott' il loro governo cinque mila anime. Haveva Don Simone cominciato una schuola, e ve-[fol. 158^f.]nivano da 15 putti, teneva un maestro che gl'insegnava. Qui la gioventù potria imparare, quando s'havesse cura in schiavone et in ungaro, che sariano a suo tempo di molto giovamento; ma questo non si può fare senza schuole e collegii.

V'è ancora la parochia di Luuc, e vi stava un frate bosinese, che quando arrivò di qua Don Simone, hebbero parole insieme, poichè Don Simone voleva detta parochia per sè come quella che gl'era vicina.

Da questa parochia si va a Peciui; saranno 30 milla. In questo spatio c'è qualche catholico, ma molto più Ungari eretici, i quali, perchè nell'agricoltura sono indefaticabili, et attendono mirabilmente, stanno assai commodamente; e vi sono villaggi di 100 e 200 case. Hanno i loro predicanti e maestri di schuola. Quelli predicano al popolo la dottrina del Calvino, e li maestri insegnano la gioventù; e perchè è proibito parlar in altra lingua ch'in latino nelle schuole, sarà qualche putto che non sa ben leggere e saperà in latino parlare. Si trovano ancora Serviani schismatici venuti di fresco da luochi sterili per habitarvi in questi terreni grassi e fertili.

V'è dunque Peciui detto Quinque Ecclesiae con 30 e più villaggi, una, doi e tre leghe lontano habitati da Ungari catholici, [fol. 158^v.] perchè d'arriani e calvini è una infinità. A Peciui fra Illirici et Ungari catholici saranno cinquecento anime. Le chiese dentro le mura sono fatte moschee. V'è una nel borgo; la mettà, anzi più della mettà era occupata dalli arriani, l'altra mettà era dei catholici con haver tirato un muro di mezzo.

I villaggi faranno 12 milla anime in circa. Loro curati erano i giesuiti residenti in Peciui; erano quattro, di loro uno Croata, li altri tre Ungari. Andava hor un, hor un'altro attorno per le ville con li paramenti celebrando, confessando e sermoneggiando; et a dir il vero, attendevano molto, si convertiva ancora qualcheuno, massime quelli ch'infetti d'eresia habitavano fra li catholici .

A Peciui i giesuiti tenevano schuola di 30 giovani, parte erano della città, e parte delle ville. Per le ville sudette stavano certi predicanti. Questi battezzavano in mancamiento del sacerdote, assistevano ai matrimoni, e li giorni di festa e di domenica predicavano al popolo, e sono ammogliati. Io dissi, che saria assai meglio ch'in luoco loro fossero sacerdoti che pasceriano il popolo non solamente della parola di Dio, ma ancora delli sacramenti della confessione e communione. Mi fu risposto ch'essendo i giesuiti venuti da 15 anni in qua a Peciui, gl'havevano trovato in quell'uffitio, nè li potevano levar senza pericolo, ma a suo tempo si procureria levarli e sustituir sacerdoti. Se v'è qualche altro interesse, non lo so ancora di certo, col tempo si saperà. Poichè mi fu accennato da certi che li tralasciavano, perchè si vi fossero altri sacerdoti fuor di giesuiti per le ville, i giesuiti perderiano l'emolumento che gli viene. [fol. 159'.]

Avvisate le sopradette ville della mia venuta, et assegnato il giorno e le chiese, dove e quando mi troverei presente, concorreva tanta moltitudine di gente ch'in più volte et in più luochi haverò dato il chresma a quattro milla anime, e perchè non v'era frequenza di popolo che non vi fossero Ungari et Illirici. Un gesuita sermoneggiava alli Ungari et io alli Illirici, i quali restavano molto consolati, perchè non v'era soggetto che sapesse ben in schiavo nè fra detti giesuiti.

I Ungari, se non sentivano nel proprio idioma cantare qualche verso delli Salmi o della Scrittura, non si partivano troppo consolati, e perciò quelli padri con li sopradetti predicanti e giovenotti cantavano dette cose spirituali in tono ungaro ch'il popolo ascoltava con molta attenzione, e poi si cominciava la messa; e si faceva la predica, della quale ancora facevano gran canto, forse più che della messa. E quest'è arte dei calvini, i quali votata che fu l'Ungheria di prelati e religiosi per la venuta del Turco, non furono negligenti a scorrere per quelle parti con simili et altre canzoni e prediche, seminando la loro eresia fra un popolo abandonato e privo d'ogni ben spirituale, nè durorono fatica a imbeverarlo del veleno che portavano seco. Onde per quella via, per la quale furono prevertiti, s'atende hora a convertirli e conservarli. [fol. 159^v.]

Più oltre verso li confini dell'Imperio attorno il lago di Balathon contavano moltitudine de catholici, ma per le scorrerie tanto dei Turchi, che sono ai confini, quanto dell'stessi christiani, era paura grande a viaggiare, però lasciai d'andare a quella visita; un'altra occasione non si mancherà.

Delli bisogni e necessità di quelle parti e dei loro rimedii

Primo. Li giesuiti erano intelligenti, come ancora i cappellani di Belgrado non sono ignoranti, ma li sacerdoti di Sirmio, o siano frati o preti, sono di poche lettere, e più i frati ch' i preti.

2° Ho considerato che dove li preti havevano cura, le chiese erano resarcite e ricoperite; ma per dove i frati sono curati, scoperte senza tetto, et andavano in rovina. Argomento chiaro et evidente che ad altro fine non stanno alle cure che per interesse proprio. Caetera vel funditus ruant, modo eleemosinas extorqueant; che perciò vengono a dar inscartate perseguitando ogn'altra religione, e sin' i vescovi, come fecero l'anno passato dando memoriali all'huomini del bassa di Buda spacciandomi per spione et persona che haverei fatto ribellare quella gente, onde ne mettevo alle cure preti mandati dal Papa; cosa che non era mai stata fatta per avanti. E però Sua Eccellenza dovrebbe castigar et esso patriar-[fol. 160^r.]cha (così ero chiamato nel detto memoriale per aggravar maggiormente il caso) per nome Pietro, e quelli che lo proteggono per nome Thomas Gloghie et Andrea Facili, che sono mercanti Ragusei a Belgrado. Però la Santa Sede facci riflessioni sopra simili inconvenienti, e non tralasciarli senza risentimento, perchè noi potremo perder la vita, e la Santa Sede rimettere d'autorità e reputatione.

3° Nel Sirmio l'aministratore di Bosina ha occupate con dar false informazioni alla Sacra Congregatione più parochie: Ivancovo, Laas, Erdefarca et altri luochi sin'a Tovarnik con molto scandalo e confusione delle diocesi. E se Sirmio è dato all'vescovo di Samandria, sia certa la Santa Sede, che detti luochi al vescovo Samandriense toccaria, et non all'aministratore di Bosina, come ridirà più abasso.

4° A Belgrado li frati hanno fatto scomunica contro chi andasse a udir messa nella cappella dei Ragusei; non s'è potuto però provare iuridicamente, ma è vero.

5° V'è gran contesa fra Ragusei e Bosinesi che questi vogliono rizzare una cappella molto vicino e quasi contigua a quella dei Ragusei; i quali non vogliono acconsentire per modo alcuno adducendo alcune ragioni che si diranno a parte in un foglio¹³⁵. [fol. 160^v.]

6° Alle cure, quando occorre mandar qualche frate, si manda da quelli padri della provincia il più scaltrito, e ch'ardisca star a fronte e resistere ai prelati; nè vogliono essere corretti, e per gravi et enormi peccati, che alcun commetta in una diocese, non ne fa conto, ma tornato ch'è al suo claustro, d'ogni cosa vien assolto. Sono mandati alle cure i più tristi e poco timorosi di Dio per la causa detta di sopra, e

135 APF Vis. e. Coll. vol. 11. fol. 150. (A Bevezetésben részletesen ismertetve.)

forsi per liberarsi dei scandalosi li mandano fuori del claustro, a guisa del cuoco che butta via dalla pignatta bolente la schiumaccia. Se bene il presente provintiale, per mostrarmisi amico, m'ha scritto con dirmi che se era frate, che non mi dava gusto, l'haverebbe revocato e mandato un altro.

7° Le parochie, che possede il vescovo di Scardona nel Sirmio per haver comandato alli curati frati che non m'accettassero, non furono visitate per non venir a parole e rimettere di reputatione.

8° Quando andai alla visita di Peciui, la Vigilia di San Lorenzo arrivai a Osiek; dimandai, se v'erano delle hostie e paramenti, che volevo dir messa. Mi dissero ch' il frate di Cosiminzi s'aspettava la mattina a buon hora, e lui haverebbe portato, quanto è necessario. Arrivò et alloggiò, dove è il solito a celebrare. Andai subito, e trovatolo, li dissi che mettesse in ordine l'altare, perchè volevo dir messa; apparecchiò l'altare, ma si voltò e disse: ohimè mi son scordato portare dell'hostie. Partì io senza dir nè udir messa. Diedi pur ordine per risapere, s'haverebbe detto messa. Nè fu vano il sospetto, perchè passato io [fol. 161'.] il fiume, li haveva cominciato et detto la messa. Il che io seppi nel ritorno dalle Cinque Chiese. Di questo fatto sono rimasti molto scandalizzati tutti quelli che l'hanno saputo; e massime quelli pochi christiani d'Osiek. La visita delle Cinque Chiese et altri luochi doveva farsi la primavera, come havevo proposto; ma per la supplica data al segretario del bassa mi trattene sinchè arrivò un baratto da Constantinopoli a mio favore. Onde fui necessitato visitar detti luochi in peggior stagione dell'anno, e ne contrassi una febre che mi durò tre mesi.

Per rimediar dunque a questi inconvenienti bisognerà
in ogni modo pigliar questi mezzi.

Primieramente è necessario che Sirmio habbi quattro luochi nel Collegio Illirico. Ha doi nomine tantum: Samandria uno et i luochi fra Dravo e Savo un altro; e nessuno di quelle parti è in detti luochi, ma sono occupati da altri, e giachè l'Eminentissimo Signor Cardinal Borghese è aggregato nella Sacra Congregatione de Propaganda Fide, potrà trovar mezzi d'accrescere il numero delli alunni nel Collegio di Loreto.

2° Attendere per la diocese Quinque Ecclesiense haver nel Collegio Germanico qui in Roma o in Viena quattro luochi per giovani unghari, allevati dai giesuiti residenti alle Cinque Chiese, i quali sarà bene che la Sacra Congregatione eforzi con laudarli della diligenza, e ch'[fol. 161'.] attendano pur ad estirpare l'eresie et insegnare la gioventù, acciò in luoco dei predicanti succedano sacerdoti.

3° Ai frati di Bosina, e quando occorresse, alli medesimi secolari scrivere lettere brusche e di risentimento (che così ricerca questa razza d'huomini) ch'ubedischino ai prelati mandati dalla Santa Sede; altrimenti facendo, non si mancherà publicarli sin di qua per scomunicati, come non è dubbio che spesso incorrono, e sono incorsi nelle scomuniche in Bula Coenae, impediendo con varii modi i prelati, ne utantur sua jurisdictione a fine di cacciarli dalle diocesi, e farsi loro patroni.

4° Il Decreto dato all'aministratore di Bosina, col quale gli si stabilisce per confine Osiek, Bossuth e Tovarnik, s'annuli in ogni modo, e per farlo senza alteratione della parte, si facci un breve per il vescovo di Samandria chiamandolo aministratore o delegato di Sirmio, dandolo la cura di tutto quel paese, ch'hoggi è detto Sirmio, e tutte le parrocchie, ch'in esso si trovano, commandando espressamente che le usurpate nel Sirmio dal vescovo di Scardona ritornino a quello di Samandria. Le parrocchie di Podravia, ch'è Kriscevzi, Cosiminzì, con li annessi villaggi sin'a Osiek inclusive, si come non sono mai state del vescovo di Bosina, nè a lui possono humanamente appartenere; così dico per coscienza, meglio saranno rette e governate dal vescovo di Samandria, perchè si camina dritto senza traversare le giurisdittioni e metter confusioni in [fol. 162^r.] esse, restando all'aministratore di Bosina et alli frati il territorio di Posega, ch'è stato della diocese Zagrabiese, et una infinità di villaggi di molta importanza attorno Diacovo e Nascizza, monasterio della provincia d'Ungaria; se bene questi luochi ancora toccheriano al vescovo di Samandria per esser più vicini a lui ch'al vescovo di Scardona ch'habita in Bagna Luca¹³⁶ 4 giornate lontano. E se non si farà, come s'è detto, non occorre mandar delegati, nè far vescovi di Samandria.

5° Mi scrivono da Belgrado d'haver i Ragusei ottenuto un commandamento in Constantinopoli per abbattere l'oratorio e l'altare rizzato dai Bosinesi. Questi non mancheranno di richiamarsi in questa corte, et occorrendo rispondere, direi che la Sacra Congregatione scriva ai Bosinesi, anzi scrivere al provintiale ancora sarai d'utile, che poichè le cose caminano con forza del Turco, habbino pazienza e s'acquietino con fabricar in altro luoco. Dico questo, perchè se si rinoveranno le liti e differenze, erunt novissima peiora prioribus.

6° Si commandi ai frati di Bosina che, quando occorresse mandar frati alle cure soggette al vescovo di Samandria, mandino i più esemplari, humili e quieti, poichè i scandalosi e superbi son stati causa delle liti e danni occorsi, e Dio voglia che non vadino continuando tuttavia per suggestione di fra Lorenzo, adesso cappellano dei Bosinesi. E qualch'è peggio, quando vien a questi superbi commandato che tornino

al monasterio, tanto più ostinati diventano. E molto si patisce con tali, come pur troppo ho patito per la parochia di Morovich e di Niem[zi], [fol. 162^v.] che volevano per forza e con braccio de Turchi usurpare e cacciar li preti. E per metter il Sabbatini a Niemze fu necessario aquietare con dieci scudi di spesa certi Turchi sollevati dai frati. Del 7° e 8° punto non occorre dir altro. Dirò quattro parole di Backa, e con quanto pericolo si camina per li paesi del Turco.

Backa

Questa provintia sta a quell'altra banda di Danubio verso Transilvania, et è più piana e spatiosa di Sirmio, ch'ha il Monte Aureo già nominato; il quale par fatto dalla natura per riparare le inondazioni di Danubio che non scorrono per Sirmio, bastando a Sirmio quelle di Savo. Onde detto monte le ributta nella pianura di Backa, la quale è più felice e fortunata per abbondanza dei frumenti et animali d'ogni sorte che per vini e frutti. Saranno quattro milla anime catholiche; li frati bosinesi hanno la cura. Verso Segedin contavano qualche quantità de catholici, ma per sospetto de assassini non s'è potuto andare, come neanche verso Agria. In Segedin i padri zoccolanti hanno un monastero, e vi stanno quattro frati unghari. Mandorono da me per l'ogli santi; mostrando gran desiderio che c'andassi. Mi fu detto che tutto quel paese detto hoggi di Backa conteneva 400 villaggi schismatici di lingua illirica, e de catholici non arriva a 30 villaggi. [fol. 163^r.]

V'è Themisvar oltre Tibisco, fiume piscosissimo in maniera ch'il volgo si crede d'essere tre parti d'aqua, et una di pesci pretiosi, come sturioni, morune, che fu detto trovarsi nel Danubio, lucci et altre sorti di pesci. Questo fiume divide la Backa dalla Vallachia. In questa regione è Themisvar città, risiedono doi giesuiti, i quali hanno cura d'alcuni catholici mercanti Ragusei, e d'alcune ville discoste sei e otto milla; non furono visitate per sospetto di ladri e di peste. A suo tempo non si mancherà nè a essi, nè alli christiani di Carascevo¹³⁷; e del seguito si darà informazione alla Sacra Congregatione.

Il viaggiare com'è sicuro.

Il viaggiare, massime a vescovi, è molto pericoloso. Prima, perchè credono li Turchi, che li vescovi hanno denari e voriano spogliarli. 2° Per essere tali, sogliono essere sospetti, in particolare nei confini, et il sospetto, massime di cose di stato, serve per delitto. Onde convien stare molto avvertito. Quando fui in Antivari, havendo un giorno di festa, finito le funzioni della chiesa, e volen-[fol. 163^v.]do

137 Karaszevó, Caraşova (Krassó-Szörény megye)

tornare al mio alloggiamento, certi Turchi, che m'incontrarono, cominciarono a dirmi, se venivo mandato dal re di Spagna, o dal papa. Risposi ch'io non sapevo, dove fosse Spagna, nè il suo re, e se il papa ci fa vescovo, non ci fa per altro, se non per vedere, come vivono e come servono Dio et il suo prencipe i vassalli; e che venivo da Servia e Scopie¹³⁸, paesi del gran signore, del quale io ero suddito. Restati appagati da queste parole, partirono senza dir altro. Ma mentre ero in visita delle ville attorno Antivari, mi fu dato aviso, come alcuni Turchi volevano aspettarmi per strada, quando sarei di ritorno per pigliarmi i cavalli e quanto havevo. Di questo mi liberai fuggendo una notte per vie incognite sinch'arrivai nella diocesi Sapatense¹³⁹, è passato che hebbi li monti di Ducagini¹⁴⁰, nominati nell'altre relationi per venir a Priseren¹⁴¹, m'imbatetti in un gianizaro ch'haveva in compagnia otto Turchi peggiori di sè. Costui subito che mi vide, girò la rota del suo archibugio, lo drizzò verso minacciando, che se non scavalcavo, di tirarmelo; scavalcai io, scavalcò lui e tutti quelli ch'erano in sua compagnia. Mi legorono le mani a dietro levandomi la borsa con l'anello e con sette scudi; mi fecero caminar a piedi con le mani legati, [fol. 164'.] minacciando di ammazzarmi e buttarmi nel fiume ch'era appresso, se non davo, quanto havevo appresso; ma dicendo che fuor di quello ch'havevano tolto, e le robbe della chiesa, non havevo altro. Levatemi alcune robbicciolte et un vasetto d'argento di sei oncie, mi tomarono il cavallo, lasciandomi andar via. Corsi allora grandissimo pericolo, poichè lui medesimo ha havuto a dire ad alcuni: non so che mi ritenne che non l'amazzassi. Da lì a un anno andò alla guerra di Persia e là morse miseramente.

E l'accusa dei frati Bosinesi a Belgrado fu essa di lieve momento forse? Se fosse stato, chi l'avesse in publico giudicato avanti il bassa sostenuta, sicuro io haverei finito la vita su un palo o li mercanti Ragusei m'haveriano riscattato a peso di denari, con li quali conviene star in buona amicitia, perchè con i Turchi possono assai.

In quest'e simili borasche spesso incorrerò; però per luoghi e pericolosi viaggi bisogno haver qualche Turco seco, e pagarlo bene, onde io torno a dire, che se la Sacra Congregatione non aggiongerà qualche cosa di più alli 200 scudi, mi converrà abandonar li christiani Antivarini. E per dir il vero, lungo tempo non si può attendere all'aministratione d'Ungaria et alla diocesi d'Antivari, perchè i christiani catholici della mia diocese e di quella di Sirmio sono sparsi per paesi vastissimi, et

138 Skopje

139 Sappai egyházmegye Albániában

140 Dukagjini, hegyvidék Albániában

141 Prizren

io per beneficio più della mia chiesa che per propria commodità vorrei che mi si stabilissero 60 scudi almeno, etiamche desistessi dall'aministratione di Samandria. Nè è possibile che si possa supplire col' opera d'uno, per egregio, che fosse lungo tempo.

[fol. 164^v. *Külzetén más kézírással.*] Relationi d'alcuni luochi d'Ungaria sott'il Turco. Die 12. Aprilis 1633. Congregatio 175.

IV.

A Sacra Congregatio de Propaganda Fide határozatai a Pietro Massarecchi által benyújtott vizitációs jelentésben foglaltakkal kapcsolatban. 1633. április 12.

APF, Acta vol. 8. fol. 221^r–222^v.

Congregatio 175./37.

Referente Eminentissimo et Domino Cardinale Antonio¹⁴² visitationem trium episcopatum Samandriae, Sirmii et Quinqueeclesiensis factam ab archiepiscopo Antibarensi, ex qua apparuit reperiri in dictis episcopatibus ultra 60 milia catholicorum, Sacra Congregatio decrevit, ut infra. Primo. Ecclesiam Samandriensem vacantem per obitum beatae memoriae fratris Alberti ultimi episcopi illius urbis, cum primum idonea persona reperiri poterit, esse providendam de pastore cum administratione [fol. 221^v.] episcopatum Ungariae sub Turcis.

2° Praedictum episcopum posse residere utilius pro maiori parte anni in Sirmio in loco Niemzi nuncupato.

3° Quoad confinia inter episcopum Samandriensem et administratorem Bosnae ac episcopum Bosnensem ab archiepiscopo Antibarensi proposita, expectandos esse duos fratres Bosnenses, qui sunt Perusii¹⁴³, et cum eis prius agatur et, si fieri poterit, de eorum consensu confines stabiliant.

4° Quoad inconvenientia in visitatione reperta, Sacra Congregatio, quoad illa, quae pertinent ad fratres Bosnenses, iussit per litteras commoneri episcopum Scardonensem et provincialem eorum, ut provideant et in specie, ut excommunicationem illis impositam, qui capellam Raguseorum adierint, revocent, curentque

142 Antonio Barberini bíboros

143 Fra Ivan Mihajlović Poženanin és társa Perugiából

ecclesias ad eos spectantes, quae indigent, reparari, cessari ab importuna nimis eleemosynarum exactione, delinquentes et scandalosos fratres iuxta demerita puniri, studiis per eos diligentius operam dare, eorum mores ac disciplinam regularem [fol. 222^f.] reformari, obsequium et reverentiam debitam Sedis Apostolicae visitatoribus ac episcopis adhiberi, finitiones visitorum et episcoporum per illos non impediri, et praesertim opera infidelium magistratuum ac ministrorum ipsorum, et denique parochialibus non praefici fratres sine praevia approbatione episcopi, in cuius dioecesi vel administratione erunt parochiae. Quo vero ad inconvenientia reperta in episcopatu Quinqueeclesiensi, ubi layci uxorati ob defectum sacerdotum sacramenta baptismi et matrimonii administrant et concionem habent, Sacra Congregatio mandavit commoneri patrem generalem Societatis Jesu, ut curet per eius religiosos, qui in illum episcopatum missionem habent, iuvenes instrui in officiis ad sacerdotium pertinentibus instructosque ordinari et parochiis, ubi layci praedicta munia faciunt, praefici. Quo vero ad celebrationem missarum votivarum, quae fiunt a tribus confraternitatibus Belgradi in dominicis Adventus et Quadragesimae, aut in dominicis per annum solemnibus festis impeditis, Sanctissimus Dominus Noster archiepiscopo Antibarensi praecipit, ut omnino curet huiusmodi abusum tolli [fol. 222^v.] ac rubricas Missalis Romani diligenter observari.

5° Quoad differentias inter Raguseos et Bosnenses ob eorum capellas, Sacra Congregatio iussit scribi episcopo Scardonensi et ministro provinciali, ut capellam pro Bosnensibus in alio loco distante a capella Raguseorum edificent, ut hac ratione omnium dissidiorum occasio tollatur.

6° et ultimo. Sanctitas Sua mandavit archiepiscopo Amasiae eius magistro domus¹⁴⁴, ut apparatus pontificalem pro archiepiscopo Antibarensi fieri curet, eumque eidem archiepiscopo donet.

144 Fausto Poli amasiai címzetes érsek (HC. IV. 80. p.)

**Molnár, Antal: La relazione della visita pastorale nell'Ungheria Ottomana
fatta da Pietro Massarecchi, arcivescovo d'Antivari e amministratore
apostolico di Samandria (1633)**

In questo saggio l'autore pubblica una relazione dell'Ungheria meridionale (Szerémség, Baranya, Bácska), scritta da Pietro Massarecchi alla Sacra Congregazione „de Propaganda Fide”. La relazione dell'arcivescovo (come ogni documento dell'archivio della congregazione che utilizzava l'autore) ha una grande importanza per conoscere le vicende della Chiesa Cattolica in questi paesi e la situazione religiosa nell'Ungheria Ottomana. Nell'introduzione è presentata la biografia di Massarecchi e soprattutto la sua attività in Ungheria (1631–1634). L'arcivescovo ci fu mandato dalla Santa Sede per pacificare le discordie fra i bosnesi e i ragusei intorno alla capella di Belgrado, poi quelle fra i preti secolari e i francescani bosniaci, perchè tutt'e due parti volevano acquistare le parrocchie di Slavonia. Analizzata la situazione complicata della Chiesa in questo territorio, l'autore abbozza il lavoro pastorale di Massarecchi nel vescovato di Samandria e nelle diocesi limitrofe. Essendo alla mercè dell'autorità turca l'arcivescovo fu costretto ad aggiungersi a una parte dei litiganti. Massarecchi, inviato dalla Congregazione, non ha avuto altro da scegliere che favorire i ragusei ed i loro preti contro i francescani bosniaci. I conflitti presentano, oltre le lotte per i redditi, il contrasto delle due mentalità e dei due concetti diversi della Chiesa, cioè l'opposizione fra i rappresentanti della riforma cattolica e la Chiesa francescana bosniaca basata sulle tradizioni medievali che si accomodava alle condizioni dell'occupazione turca.

A
SIC ITUR AD ASTRA

1994. 3–4. számából

Thoroczkay Gábor: Váczy Péter, az Árpád-kori magyar történelem kutatója

Berend Nóra: Marc Bloch a történelem védelmében

Zichy Mihály: Propaganda és királyválasztás

Szabó A. Dezső: Újszerű vonások a középkori szerzetességben.

Adalékok Szt. Ferenc rendjének korai történetéhez

Tombor András: Hostiensis és a saeculares--regulares vita

Horváth Sándor: A történetíró állásfoglalása John of Salisbury

Historia Pontificalis c. művében

Nemerkényi Előd: Az Apokalipszis lovasa: Gerbert d' Aurillac

Láng Benedek: Petrus Abaelardus

Erdősi Péter: Zsigmond fejedelem látható állhatatossága

Megjelent 1995 júliusában